

УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
3|2023

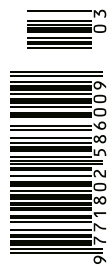

ФОТО: Владислав Мусянко

Як вибори в Польщі можуть вплинути на відносини з Україною?	3
«Вони повинні понести покарання»	9
Довга війна для України	16
Олександр Сачко: «Це не вперше, коли Україна приносить жертву. Сотні років ми зупиняли навалу зі Сходу. І ця жертва, виявляється, нікому не була потрібна...» ..	20
З ким ви, товариші противники Тризуба на щиті?	27
Як Україна за допомогою морських безпілотників змінює баланс сил у Чорному морі	32
Голоси, які лунають і не відпускають	38
Київські урочища можуть загинути й не від російських бомб	40
Думати папіроси	48
Анастасія Левкова: «Після перемоги маємо демаскувати все, що відбувалось у Криму не лише ці дев'ять років, а й до того»	50
Роботи, тривоги і дні	56
Як дивитися кіно в окупації, на фронті та після них	59
Від Ольвії до УПА: нові книжки для дітей та підлітків, які більше розкажуть про історію України	62
Навіщо ми читаємо під час війни.	66
рецензії	68

Наш читачу!

Українське питання остаточно увійшло до порядку денного зовнішньої і внутрішньої політики країн Центральної Європи. Це дуже добре й дуже погано водночас. Дуже добре, бо про Україну не забувають, її не ігнорують, з нею рахуються й ідентифікуються. А погано, бо вона стала тим інструментом у внутрішньополітичному житті, який використовують недемократичні, антисистемні партії в боротьбі проти демократичних партій, урядів, зрештою, і проти демократичного устрою як такого. У кожній із трьох центральноєвропейських країн ситуація дещо відрізняється, але в кожній із них прослідковуються негативні тренди, розвиток яких важко передбачити.

У вересні відбудуться парламентські вибори в Словаччині й тема підтримки України чинним урядом і президенткою є серйозною зброєю в руках недемократичних і корумпованих політиків. Рівень дезінформації, яка спричиняє страх і заздрість громадян Словаччини в словацькому «альтернативному» інформпросторі, зашкалює.

Польща також напередодні виборів до нижньої і верхньої палати Парламенту Речі Посполитої. Підтримка крайньоправих, антисистемних і антиукраїнських партій, хоч і не надто висока, але у вигляді «золотої карти» може все-таки багато на що в майбутньому повпливати. У цьому випадку погано ще й те, що навіть владна партія «Право і Справедливість», яка підтримує Україну, не цурається використовувати антиукраїнські настрої і еми у своїй передвиборчій кампанії. Експорт українського зерна чи тема Волині все ще актуальні і, як здається, частина польського політикуму не має наміру відмовлятися від них навіть у такий складний час.

У Чехії певні сили також намагаються використати всі можливі побутові сварки та злочини поодиноких осіб і перетворити їх на свій політичний капітал. Після подій у місті Брно, де в результаті сварки українець убив рома, ми були свідками кількох ромських антиукраїнських протестів. Після жакливої інформації про брутальне зґвалтування дівчини українцем ми отримали брутальне побиття українки, причиною якого була лише її національність. Наразі, на щастя, ці випадки не спровокували чогось більшого, ніж протести соціально слабких ромів (на яких, як виявилось, майже не має жодного впливу їхня еліта, а керують ними їхні «власники»-лихварі, що відчули смак політичної сили) чи агресію з боку маргінального населення, як у випадку нападу на українку в місті Пласи. Але агресії стає більше й декотрі чеські коментатори порівнюють ці події із т.зв. Гільснеріадою — тобто прирівнюють антиукраїнськість до проявів антисемітизму початку ХХ століття.

Питанням залишається, чи має і наскільки сильно в усіх цих випадках звучати український голос. На перший погляд, Україна тут виступає лише зброєю у внутрішньополітичних дискусіях. Але чи справді ця проблема не є глибшою і небезпечнішою?

*Від редакції «Українського журналу» —
Ленка Віх*

Як вибори в Польщі можуть вплинути на відносини з Україною?

Міхал Потоцький, редактор Dziennika Gazety Prawnej,
співавтор книг про сучасну Україну
Фото: **В'ячеслав Раєвський**

Із призначенням на 15 жовтня парламентських виборів Польща увійшла в період короткої, проте інтенсивної виборчої кампанії. Чим жорсткішою буде кампанія, тим менш передбачуваним є кінцевий результат, що матиме також вплив на майбутні польсько-українських відносин.

У боротьбі за 460 місць у Сеймі та 100 місць у Сенаті значущими є три блоки. Перший — владний із 2015 року табір під керівництвом Ярослава Качинського, який стартує за списками «Права і Справедливості». Другий — проєвропейська опозиція, яка подасть спільних кандидатів до Сенату і три альтернативні списки до Сейму. Цю частину політичної сцени об'єднує передусім намір усунути від влади ПіС, яку опозиція звинувачує в авторитарних тенденціях та обмеженні демократичних свобод. Натомість в економічних та моральних поглядах проєвропейська опозиція розходиться. Найважливішою частиною опозиції є правоцентристська «Громадянська коаліція» (Koalicja Obywatelska). Її потенційними партнерами у формуванні майбутнього уряду називають лівих та консервативно-аграрну силу «Третій шлях» (Trzecia Droga). Остання сила, якій опитування дають певне місце в майбутньому Сеймі, — ультраправа «Конфедерація».

Золота акція в антисистемних...

За сім тижнів до голосування досі незрозуміло, хто зможе сформувати новий уряд. За даними сайту Ewybory.eu, який аналізує результати опитувань громадської думки, жоден із двох головних блоків не набирає більшості в нижній палаті. Усереднені результати опитувань за період

останніх 30 днів дають проєвропейській опозиції 220 місць у Сеймі і 188 місць — «Праву і Справедливості», натомість «Конфедерація» може отримати 51 місце. Такий результат призведе до того, що саме крайні праві будуть вирішувати, хто отримає владу — ПіС чи опозиція. Або ж наступить патова ситуація, що вимагатиме нових виборів на початку 2024 року. Політики «Конфедерації» запевняють, що не мають наміру вступати в жодні коаліції. Вони повинні зробити це, щоб не втратити довіру в лавах свого потенційного електорату як антисистемна сила, що критикує решту політичної сцени. Однак якщо «Конфедерація» справді отримає золоту акцію, інші сценарії також стануть реальними.

Ця партія може підтримати новий уряд ПіС чи опозицію без формального приєднання до коаліції. У цьому випадку наступний польський прем'єр буде вкрай

Серед крайніх правих значний вплив мають також відверто проросійські політики, як-от Януш Корвін-Мікке, який уже після 2014 року відвідав Чечню та окупований Крим і навіть закликав у російських державних ЗМІ створити польсько-російський антиукраїнський союз.

слабким і буде змушений наполегливо шукати голоси за кожний законопроект. Уряд меншості також, ймовірно, означатиме дострокові вибори, хоч і не такі швидкі, як у варіанті без призначення кабінету. У світоглядному плані «Конфедерація» набагато ближча до ПіС. Обидві партії поділяють ультраконсервативні погляди на аборти та права геїв. Усередині ПіС потужна течія противників Євросоюзу,

а саме на цій антиєвропейській ідеї «Конфедерація» спочатку будувала власну силу. Втім, не менш значущим фактором є взаємна ворожнеча. «Конфедерація» різко критикує потужну підтримку України, політику під час пандемії та соціальну політику уряду Матеуша Моравецького. Звідси чимала спокуса після виборів хоча б тимчасово підтримати уряд проєвропейської опозиції, щоб чужими руками нівелювати вплив ПіС на польську правницю.

...але їхня підтримка не гарантована

Для України ситуація, у якій «Конфедерація» отримає хоча б опосередкований вплив на політику майбутнього уряду, не буде доброю новиною. Політики з цієї партії очікують скорочення військової підтримки Києва, а також обмеження прав, які після 24 лютого 2022 року отримали біженці з України. Серед крайніх правих значний вплив мають також відверто проросійські політики, як-от Януш Корвін-Мікке, який уже після 2014 року відвідав Чечню та окупований Крим і навіть закликав у російських державних ЗМІ створити польсько-російський антиукраїнський союз. І хоч останніми місяцями «Конфедерація», прагнучи залучити менш радикальний електорат, дещо приховала найбільш суперечливих політиків і зосередилася радше на економічних гаслах, Корвін-Мікке відкриватиме список кандидатів «Конфедерації» в одному з виборчих округів Мазовецького воєводства. Водночас варто підкреслити, що інші партії рішуче підтримують Україну й це не зміниться після виборів та гіпотетичної зміни влади.

У липневих опитуваннях громадської думки «Конфедерація» спромоглась отримати двоцифрову підтримку, тому її політики завели розмови про амбітний план набрати 15 відсотків голосів. З іншого боку, залишається відкритим питання, наскільки стабільною буде ця підтримка й чи зможуть ультраправі лідери зберегти її до жовтня. Історія інших антисистем-

Результати опитувань за період останніх 30 днів дають проєвропейській опозиції 220 місць у Сеймі і 188 місць — «Праву і Справедливості», натомість «Конфедерація» може отримати 51 місце. Такий результат призведе до того, що саме крайні праві будуть вирішувати, хто отримає владу — ПіС чи опозиція. Або ж наступить патова ситуація, що вимагатиме нових виборів на початку 2024 року.

них угруповань показує, що це зовсім не гарантовано. У 2015 році рух «Кукізі'15», звідки походить частина лідерів «Конфедерації», втратив половину виборців за кілька місяців між президентськими та парламентськими виборами. Навіть більше, «Конфедерація» не має стільки грошей на кампанію, скільки ПіС і «Громадянська коаліція», а також, на відміну від керівної партії, не зможе використати адмінресурс, до якого все охоче вдаються владні сили в Польщі. Отже, сценарій, за якого проєвропейська опозиція зможе отримати більшість голосів, досі зберігає реалістичність. Варіант номер три, за якого ПіС втретє поспіль отримує монобільшість, стає все менш імовірним.

Часом краще промовчати

У цій ситуації як ПіС, так і ГК повинні боротися за демобілізацію або перехід на свій бік потенційного електорату «Конфедерації». Тому можновладці так охоче включилися в кампанію захисту польських селян від українського хліба.

Навесні здавалося, що суперечка між Варшавою та Києвом пом'якшилася, але влітку, на початку кампанії, вона відновилася з новою силою, чому сприяли необдумані заяви прем'єр-міністра Дениса Шмигала про нібито блокаду транзиту (заборона не поширюється на зерно, що прямує до третіх країн), й особливо рішення Варшави в односторонньому порядку продовжити заборону на імпорт зерна до Польщі. Політики ПiС масово втягнулися в конфлікт, переважно через соцмережі, звинувачуючи українців у відсутності вдячності за підтримку, надану від початку російського вторгнення, та використовуючи історичні аргументи, переважно щодо волинських злочинів 1943–1944 років. Між тим, «Громадянська коаліція» переконала одного з організаторів аграрної блокади українського

Можна очікувати, що конфлікт навколо експорту українського зерна до Польщі спричинить нові суперечності в польсько-українських відносинах. А після виборів справу не обов'язково швидко гасити. Не лише через можливі повторні парламентські вибори, а й наступного року — через кампанію до Європарламенту (навесні) та місцевих органів влади (восени). Розпочатий виборчий марафон завершиться лише в середині 2025 року президентськими виборами.

зерна, лідера AgroUnia Міхала Колодзейчака, узяти участь у виборах, запропонувавши місце в списку.

У минулому Колодзейчак був членом ПiС і проповідував проросійські погляди, але коли з'явився шанс позбавити ПiС монополії в традиційно консервативному селі, «Громадянська коаліція» вирішила проігнорувати суперечки навколо біографії Колодзейчака. Тема українського зерна набуває актуальності у виборчій кампанії в селі. Окрім ПiС, «Конфедерації» та, завдяки Колодзейчаку, «Громадянської коаліції», у провінції зберігають активність Польська селянська партія (Polskie Stronnictwo Ludowe), яка є частиною «Третього шляху». У цій ситуації чотири з п'яти найбільших виборчих списків стануть фігурантами процесу, який антагонізує Варшаву з київською владою. Тому можна очікувати, що конфлікт навколо експорту українського зерна до Польщі спричинить нові суперечності в польсько-українських відносинах. А після виборів справу не обов'язково швидко гасити. Не лише через можливі повторні парламентські вибори, а й наступного року — через кампанію до Європарламенту (навесні) та місцевих органів влади (восени). Розпочатий виборчий марафон завершиться лише в середині 2025 року президентськими виборами.

Хто гарантує безпеку Польщі?

Табір влади в теперішній кампанії зосереджений на темах, пов'язаних з безпекою. Україна в цих темах звучить опосередковано, оскільки акцент переважно ставлять на загрозі з боку Білорусі. Серед іншого, причина цього — кілька тисяч вагнерівців, які з'явилися у Білорусі після невдалої спроби Євгена Пригожина піти на Москву. Останніми тижнями пролунала низка заяв як білоруського диктатора Олександра Лукашенка, так і білоруських і російських пропагандистів та військових, що завдання вагнерівців — атака Сувальського перешийка, який відокремлює Кенігсберзький регіон від Білорусі, або, за

словами Лукашенка, «поїздка до Варшави чи Жешува». Крім войовничої риторики, трапляються і інциденти. Наприклад, мігранти, яких білоруська влада досі переправляє через польський кордон, починаючи від 2021 року. Нещодавно повітряний простір порушили білоруські військові вертольоти. ПіС рекламує себе як єдину силу, здатну гарантувати безпеку Польщі, що мало підтвердити будівництво паркану на кордоні з Білоруссю. Опозиція звинувачує уряд у буфонаді і штучному розпалюванні паніки, а також у неефективності: інцидент із білоруськими гелікоптерами спочатку навіть не зауважили.

Одночасно з виборами в Польщі відбудеться референдум. Чотири питання були побудовані більшістю в Сеймі таким чином, щоб мати можливість використовувати їх у кампанії проти опозиції і обійти ліміт витрат на парламентську кампанію (витрати на кампанію референдуму необмежені). У результаті, окрім питання про «ліквідацію паркану на кордоні між Республікою Польща та Республікою Білорусь» на референдум виносяться питання «Чи підтримуєте Ви пропуск тисяч нелегальних мігрантів із Близького Сходу та Африки, відповідно до механізму примусового переселення, нав'язаного європейською бюрократією?». ПіС сподівається, що нагадування про те, як «Громадянська платформа», що є частиною «Громадянської коаліції», погодилася прийняти до Польщі невелику кількість біженців із Близького Сходу під час свого правління, допоможе у виборчій кампанії. Ця справа також має непрямий український контекст. У 2015 році кампанія ПіС базувалася, серед іншого, на антимігрантських гаслах, і хоч тоді йшлося про мігрантів-мусульман, аж ніяк не про жителів сусідніх країн, результатом стало зростання неприязні до всіх національностей, включно з українцями, що засвідчили опитування громадської думки.

Оленівка
28-29.07.22
МУ НАНІСТАЄНО!
RUSSIA IS A
TERRORIST
STATE

STOP TOLERATING
RUSSIAN
TERRORISM

NEVER FORGET
OLENIVKA
28.07.- 29.07. 2022
NEVER FORGIVE

ПОЛІТИКА

«Вони повинні понести покарання»

На річницю трагедії в Оленівській колонії рідні загиблих військовополонених вимагають справедливості

Тетяна Козак, Київ

Фото: Владислав Мусієнко, Петро Андрусечко

У ніч на 29 липня 2022 року стався вибух у бараку з військовополоненими бійцями «Азову» в Оленівській колонії на окупованій Донеччині. Він забрав життя понад 50 українських військовослужбовців. Рік по тому досі залишаються невідомими обставини злочину, а більшість захисників «Азовсталі» — у полоні. За справедливість для загиблих борються їхні родичі, близькі та колишні військовополонені.

29 липня 2023 року понад 300 людей зібралися біля порожньої, огороженої колючим дротом, будівлі посольства рф у Києві. Більшість серед них — жінки. Це матері, дружини, дочки захисників «Азовсталі» — вони тримають портрети своїх рідних. На деяких позначена дата смерті та стоїть одне слово — «Оленівка». В інших учасників мітингу в руках плакати, зокрема англійською, із закликом припинити толерувати російський тероризм, повернути полонених синів та батьків та нагадуванням про Женевську конвенцію, якої росія не дотримується. Вони прийшли сюди, щоб нагадати світу про трагедію, бо вважають, що про неї починають забувати. Вони побоюються, що росія, яку звинувачують в обстрілі, уникне зрештою відповідальності.

Російська федерація «вчинила підступно, підло, без честі та гідності»

До мікрофона виходить кремезний молодий чоловік у формі з шевронами «Азову».

Позивний «Пугач» — представляється. Богдан Грішенков, колишній військовополонений, повернувся додому під час обміну у вересні 2022 року. Він — безпосередній свідок того, що відбулося в Оленівці, та доказ того, що російська федерація «вчинила підступно, підло, без честі та гідності».

Слідство не називало причетних до вибуху. Однак наприкінці липня 2023 року СБУ назвала імена причетних до катувань понад ста українських військовополонених у застінках «дисциплінарного ізолятора» в Оленівці. Це ексочільник Оленівської колонії Сергій Євсюков та його підлеглий, молодший інспектор Кирило Шакуров.

У бараку № 200, де стався вибух, перебувало 193 військовополонених. Їх перевели туди з інших бараків за декілька днів перед вибухами. Приміщення готували поспіхом: це був колишній цех металообробки в промзоні колонії — він стояв окремо від інших бараків, де тримали основну кількість полонених. Чому «Пугач» потрапив до списку на переведення до нового бараку — він не знає. На його думку, бійців відібрали випадково. Але всі були з полку «Азов» та всі — захисники «Азовсталі» в Маріуполі.

За наказом військово-політичного керівництва зберегти життя особовому складу весь Маріупольський гарнізон вийшов із заводу «Азовсталь» у полон у травні 2022 року. Українські бійці в облозі тримали оборону Маріуполя протягом 86 днів. Здача в полон відбувалася під

наглядом Міжнародної місії Червоного Хреста. Військовослужбовці опинились у колонії № 120 під Оленівкою на окупованій території Донецької області, де очікували обміну.

Просто взяли та підірвали людей, котрі сплять

З 28 на 29 липня 2022 року «Пугач», як і багато інших військовослужбовців у бараку № 200, спали. Боець спочатку прокинувся від вибуху десь поблизу, почув також дзвін скла, але потім заснув. Вдруге прокинувся, коли вибух був уже в бараку. Боець пам'ятає, як летіли уламки та здійнялось полум'я біля входу в приміщення.

— Люди, котрі були там, на щастя, вижили. Просто, на щастя, — розповідає «Пугач», його голос звучить голосно та твердо. — Бо ми вижили тільки тому, що обрали інше місце, інший поверх на ліжку. Навіть це дуже впливало на кінцевий результат... І коли люди, полонені, бійці, просто відпочивали вночі, у спеку — було спекотніше, ніж зараз, набагато спекотніше, це Донецька область, там завжди спекотніше — просто взяли та підірвали людей, котрі сплять. Саме підірвали!

Вибухом «Пугачу» відірвало два пальці на нозі, він отримав уламкові поранення, зокрема коліна. Побратими допомогли йому вийти назовні через діру в стіні, що утворилася від вибуху. Дуже швидко вогонь та дим повністю заповнили барак.

— Наступний етап цієї ночі — це було 4–6 годин, там час не можна було ніяк рахувати, та й ніхто не рахував, — чекали на евакуацію. Люди лежали просто на асфальті, — продовжував «Пугач» свою розповідь.

До поранених допустили медиків — це були військовополонені з інших бараків. Але в них не було ані достатньо перев'язувальних матеріалів, ані ліків або обладнання, щоб допомогти. У багатьох постраждалих були важкі рани. Тільки на ранок поранених завантажили на КАМАЗи та відвезли у лікарні Донецька — двоє

бійців загинуло дорогою. «Пугач» потрапив до 15-ї лікарні, де його прооперували, і там він залишався до обміну. Як він сам каже, на щастя. Бо побратимів з легшими травмами за декілька тижнів чи місяць повернули до Оленівки.

— І ще з того, що запам'яталося — це старший від «ДНР», який стояв за парканом. А з них ніхто не заходив на територію, туди, де були поранені бійці... Просто людина дивилася і раділа. От щиро раділа, поглядом: «Класно, класно. Так і було заплановано», — згадує «Пугач».

Його розповідь на мітингу біля посольства рф слухають уважно, тихо та зі сльозами на очах.

Що встановило слідство

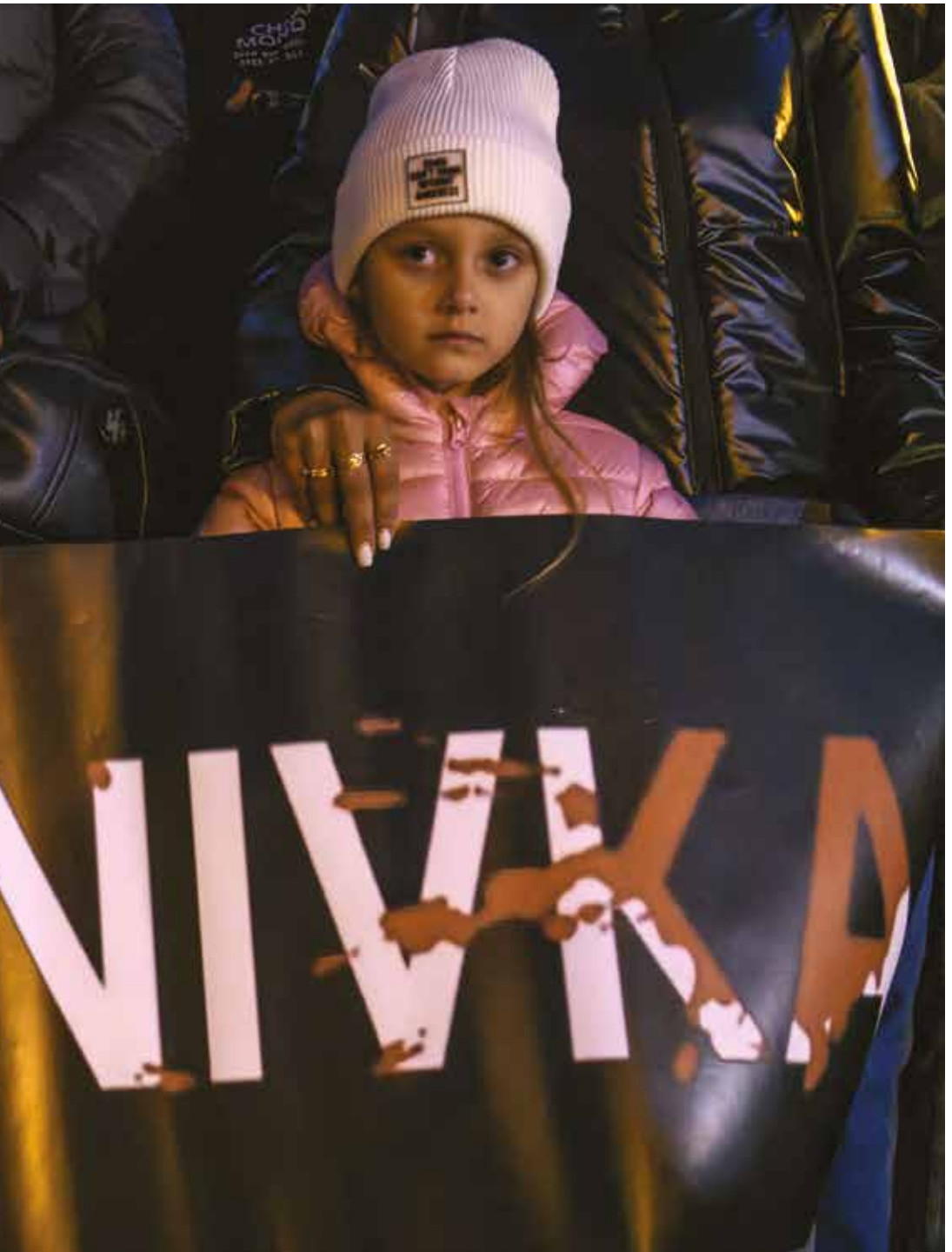
Свідчення колишніх військовополонених, таких як «Пугач», вкрай важливі для слідства, щоби встановити всі обставини трагедії — її розслідують як воєнний злочин. Росія так і не надала доступу до місця злочину ані українським представникам, ані міжнародній групі розслідувачів.

Натомість у рф звинуватили Україну в атаці колонії реактивними снарядами HIMARS, які країна отримала від США незадовго перед тим. Наступного дня після вибухів у колонію завезли групу журналістів, підконтрольних кремлю, та продемонстрували їм уламки ракет як доказ вини України. Українська сторона рішуче заперечила ці обвинувачення. Тільки рік по тому ООН офіційно визнала, що це були не HIMARS. Пів року організація намагалася відправити до колонії міжнародну місію, але розпустила її, коли так і не змогла отримати гарантій безпеки та доступу.

В Україні вважають, що удар по колонії російські сили завдали з реактивного термобаричного гранатомета в проміжок часу між 22:00 28 липня 2022 року та 01:00 29 липня 2022 року. Це підтверджує комплексна експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Але в Офісі генпрокурора назвали ці висновки не остаточними.

Також барак могли обстріляти зброєю типу самохідної артилерійської установки

2С1 «Гвоздика». Таке припущення зробили розслідувачі «Медійної ініціативи за права людини» (МІПЛ), яка вже багато років досліджує питання місць утримання цивільних заручників та військовослужбовців на окупованих територіях та у рф. МІПЛ з допомогою військового експерта Михайла Жирохова проаналізували свідчення колишніх військовополонених Оленівської колонії, щоб зробити свій висновок.

Ані офіційному слідству, ані незалежним розслідувачам, ані самим військовополоненим Оленівки невідомо, з яких мотивів зруйнували барак та вбили військовополонених. Ще рік тому в спільній заяві ЗСУ, СБУ та ГУР назвали вибухи терористичним актом російської федерації, «військовою провокацією та класичною false flag operation» з метою приховати воєнні злочини — катування полонених і розстріли.

Ані офіційному слідству, ані незалежним розслідувачам, ані самим військовополоненим Оленівки невідомо, з яких мотивів зруйнували барак та вбили військовополонених. Ще рік тому в спільній заяві ЗСУ, СБУ та ГУР назвали вибухи терористичним актом російської федерації, «військовою провокацією та класичною false flag operation» з метою приховати воєнні злочини — катування полонених і розстріли, — а також зірвати постачання західної зброї та підвищити соціальну напругу в українському суспільстві. Крім

того, Головне управління розвідки заявило, що має інформацію про причетність найманців ПВК «Вагнера», які діють за особистим наказом власника ПВК — бізнесмена Євгена Пригожина. Причому теракт не був узгоджений із керівництвом Міноборони рф, стверджують у ГУР. Наразі цю версію не відкинули, але досі розслідують. Серед оприлюднених доказів — є перехоплені службою безпеки аудіо-записи розмов бойовиків «ДНР». З їхніх слів виходить, що вибухівку розмістили всередині барака й підірвали.

Слідство не називало причетних до вибуху. Однак наприкінці липня 2023 року СБУ назвала імена причетних до катувань понад ста українських військовополонених у застінках «дисциплінарного ізолятора» в Оленівці. Це ексочільник Оленівської колонії Сергій Євсюков та його підлеглий, молодший інспектор Кирило Шакуров. Вони в розшуку, перебувають на окупованих територіях. Їм заочно оголосили підозри.

Розслідування має бути завершено

Рідні військовополонених Оленівської колонії об'єдналися та створили спільноту «Родина Оленівки». Їхня мета — повернути полонених додому, започаткувати на державному рівні дні скорботи та вшанування пам'яті загиблих бійців та вимагати розслідування трагедії в колонії.

Тетяна Полтораки — серед учасників об'єднання. В Оленівці вона втратила свого 62-річного батька Владислава Шеломієнка з позивним «Сенсей». Його портрет вона принесла під посольство рф. Це чоловік з глибоким та добрим поглядом.

Шеломієнко воював у складі полку «Азов» на посаді водія-моториста відділення слюсарно-механічних робіт. Він колишній танкіст-випробовувач, працював на заводі Малишева. У 2015 році пішов добровольцем в АТО. З початку повномасштабного вторгнення захищав Маріуполь та був на «Азовсталі».

«Ми знали точно, що він знаходиться в Оленівці, бо він 18 травня виходив у полон і казав, що будуть вони, ймовірно, в Оленівці. Більше зв'язку з ним не було на той час. Уже 30 липня зранку з'явилися списки, які опублікувала рф, і він був під номером 23 в списку загиблих», — розповідає про батька Тетяна.

Але в неї ще деякий час залишалася надія на те, що батько живий, бо українська сторона не підтверджувала списки, надаючи росією.

Тіло Шеломієнка разом з іншими 56 тілами загиблих військовополонених повернули в жовтні 2022 року. Але вони були під номерами та в такому стані, що ідентифікувати було можливо тільки за ДНК. Судмедексперти також зафіксували випадки хірургічного втручання в тіла загиблих з боку росіян — щоб не залишилося доказів вибуху.

Родина Шеломієнків здала ДНК та чекала багато місяців, щоб отримати результат. Перший збіг був тільки у квітні цього року, через три тижні — другий. Лише 30 травня цього року змогли його поховати — на Алеї Слави кладовища в рідному Харкові.

Досі не ідентифікованими залишаються п'ять тіл, бо немає збігів ДНК.

Росія зацікавлена в приховуванні злочину, і наслідком цього є те, що у світі є такі, хто вважає, що «не все так однозначно» з тим, що сталося в колонії. Тобто припускають, що обстріл могла здійснити й Україна.

Юрист-міжнародник Олександр Заруцький, який представляє інтереси родин загиблих в Оленівці, зауважує, що за Міжнародним гуманітарним правом, яке регулює правила ведення війни, росія мала обов'язок зберегти життя та здоров'я військовополоненим, та не зробила цього. І вже це є злочином. Проте імена вбивць та тих, хто віддавав накази, мають бути названими. Тягар доказування все одно лягає на національне слідство, але міжнародна спільнота має допомогти знайти докази.

Заруцький наголошує, що доки не встановлені всі обставини злочину, рідні вбитих в Оленівці військовополонених не зможуть знайти спокою та попроситися зі своїми загиблими близькими. Розповідаючи про них знов і знов — на пресконференціях, перед міжнародними інститутами, в інтерв'ю ЗМІ — вони кожного разу переживають їхню смерть.

На завершення свого виступу на мітингу перед будівлею посольства рф колиш-

Росія зацікавлена в приховуванні злочину, і наслідком цього є те, що у світі є такі, хто вважає, що «не все так однозначно» з тим, що сталося в колонії. Тобто припускають, що обстріл могла здійснити й Україна.

ній військовополонений Оленівки «Пугач» закликає покарати винних — росіян.

«Загиблих уже не повернути, але це не люди, котрі це вчинили... Вони повинні понести покарання, просто повинні в будь-якій формі. Чим жорсткіше, тим ліпше», — каже він.

Пам'ять загиблих вшановують хвилиною мовчання. Небо освітлюють промені прожекторів — як символ зв'язку із тими, хто навечно в строю. Із землі піднімається дим від димових шашок — немов після вибуху в бараку № 200, де загинули українські захисники.

Довга війна для України

Євген Магда, Київ
Фото: Віталій Сокур

Наприкінці літа в Україні традиційно розпочинався політичний сезон. Після Дня Незалежності — 24 серпня — політики поверталися до парламентської та іншої роботи, проявляли себе в різних медійних та публічних активностях. Проте цей звичний календар змінило широкомасштабне вторгнення росії, яке розпочалося 24 лютого 2022 року. Півтора року широкомасштабної війни дали шанс змінитися практично кожному, хто цього прагнув. На жаль, кремль практично вбиває щодня в Україні людей, які були та могли стати драйверами перетворень, проте виявився неспроможним вбити прагнення України бути незалежною.

Російсько-українська війна фактично стала війною за Незалежність України, хоч формально розпочалася понад 30 років після її проголошення в серпні 1991-го. Тепер ми знаємо, що правильно говорити про відновлення незалежності України, проте подібні нюанси будуть обговорюватися та дискутуватися після завершення бойових дій. Запекла та масштабна війна не лише демонструє спроможність Української держави до незалежного розвитку. Вона фактично завершує процес розлучення двох частин колишнього Радянського Союзу — метрополії та колонії. І тому є підстави сподіватися, що в нинішніх, визнаних світом кордонах залишиться лише одна учасниця найбільшої за масштабами війни в XXI столітті — Україна. На росію ж очікує шлях демонтажу імперських конструкцій та зміни власної ролі у світовій політиці. Проте про це ми ще поговоримо в майбутньому. І трохи нижче в тексті.

Мільйони громадян України довели після 24 лютого 2022 року, що незалежна Українська держава для них — не порожній звук. Процес мобілізації та повернення з-за кордону для участі в бойових діях, піднесення перших тижнів після початку широкомасштабної агресії, консолідація нації як така назавжди залишаться в скарбничці новітньої вітчизняної політичної історії. Навіть характер вимушеної української еміграції (наймасштабнішої в історії української нації та непередбачуваної за своїми наслідками) може бути корисним для майбутньої України, звісно, за певних векторів державної міграційної та гуманітарної політики. Буквально протягом 2–3 тижнів (прошу не вважати це цитатою з Олексія Арестовича) Україна

Одним із головних підсумків російсько-української війни стане завершення процесу формування української політичної нації. Думаю, ніколи більше в сприйнятті світом українці не будуть нацією гречкосіїв, проте будуть позиціонувати себе як воїни.

з допомогою своїх громадян зруйнувала міф про себе як failed state. Міф, який насаджувався російською пропагандою роками та десятиліттями, міф, який можна назвати наріжним каменем політики кремля щодо України. Масштаб бойових дій, можливо, не дозволяє усвідомити цей факт, хоч насправді він є очевидним.

Україна як каталізатор зміни підходів Заходу до росії

Україна переживає випробування війною в статусі держави перехідної демократії з цілим букетом хвороб свого розвитку та невивчених уроків зі становлення держави в умовах трансформації економічного та політичного ладу. Попередній колективний досвід у цьому питанні був або невдалим (визвольні змагання 1917–1921 року), або геть нерелевантним (участь українців як мешканців європейських імперій у світових війнах). Сьогодні Україна здобуває досвід власної стійкості в про-

тистоянні з ворогом, для якого знищення Української держави є одним із ключових геополітичних завдань. Ситуація потребує оригінальних підходів та вивірених рішень, без яких не лише наближення бажаної Перемоги є проблемою. Громадяни України довели, що з ними необхідно та потрібно вести діалог на рівних, мінімізуючи маніпуляції та пересмикування.

Витримавши перший удар, Україна вистояла та поступово перетворилася на каталізатор зміни підходів Заходу до росії. Нагадаємо, що кремль протягом десятиліть формував власний образ як передбачуваного (та вигідного) партнера для США та ЄС, демонстрував готов-

Нам ще доведеться спостерігати атракціон геополітичної мімікрії з відомими та поки що невідомими політичними гравцями, які будуть переконувати в недоцільності дезінтеграції рф у нинішньому вигляді. Вони шукатимуть підтримку на Заході та Сході, будуть доволі переконливими, проте дозволити їм перемогти не можна.

ність до діалогу, проте проявляв себе час від часу. Мюнхенська промова путіна та агресія росії проти Грузії виявилися сигналами, які Захід відверто проігнорував, у будь-якому разі відповідь на ці кроки росії виявилася заслабкою. Напад рф на Україну проігнорувати неможливо через масштаб протистояння та його можливі наслідки для Європи. Саме тому Україна має позиціонувати себе як вістря в глобальному протистоянні Добра і Зла, позиціонуючи власну перемогу як мож-

ливість для цивілізаційного імпульсу щонайменше Європи. Завдання непросте, однак його виконання може забезпечити помітні дивіденди.

Москва часто програвала битви, проте виграла переговори

Відтак варто наголосити, що гіпотетична, на рівні припущення поразка України відкриває росії не лише можливості повного домінування на пострадянському просторі, що буде полягати у швидкій зміні влади в низці республік колишнього СРСР. Подібний сценарій є драматичним викликом, оскільки забезпечує можливість кремля отримати оперативний простір для розширення масштабів власної агресії в Європі. Про це не варто забувати, з огляду на те, що Москва часто програвала битви, проте виграла переговори. Впевнений, подібні розрахунки в керівництві рф існують і тепер.

Машина державного управління України проходить тест-драйв в умовах війни. З одного боку, окремі неефективні напрями та рішення є природним наслідком неготовності суспільства до широкомасштабного вторгнення. З іншого — зміни, які сталися після Революції Гідності в армійському, гуманітарному, інформаційному середовищі мають розглядатися як передумови майбутньої перемоги. Тому необхідно вже сьогодні систематизувати досвід та створювати підвалини для формування українського варіанту deep state, необхідного для повоєнної відбудови країни. У цьому питанні спостерігається прагнення ЄС стати оператором відновлення України, проте завершення бойових дій та заходи з процесу перебудови системи міжнародних відносин можуть проявити нових акторів (наголос на а, тобто гравців) у цьому питанні.

Атракціон геополітичної мімікрії

До речі, буде помилкою вважати, ніби росія не намагатиметься зачепитися за

право існувати у євразійському просторі. Припускаю, що нам ще доведеться спостерігати атракціон геополітичної мімікрії з відомими та поки що невідомими політичними гравцями, які будуть перекопувати в недоцільності дезінтеграції рф у нинішньому вигляді. Вони шукатимуть підтримку на Заході та Сході, будуть доволі переконливими, проте дозволити їм перемогти не можна. Збереження росії після поразки в російсько-українській війні спричинить швидке поширення бази реваншу в державі, яка становитиме загрозу не лише найближчим сусідам, і це необхідно розуміти вже сьогодні. Про історичний досвід Москви свідчить кульбіт

Зміни, які сталися після Революції Гідності в армійському, гуманітарному, інформаційному середовищі мають розглядатися як передумови майбутньої перемоги. Тому необхідно вже сьогодні систематизувати досвід та створювати підвалини для формування українського варіанту *deep state*.

Сталіна, який розпочав Другу світову війну як союзник Гітлера, а завершив у таборі переможців нацизму, де його перебування не ставили під сумнів.

Масштаб завданих російською агресією Україні збитків та руйнувань не дозволяє припускати швидку нормалізацію відносин із рф. Подібного запиту сьогодні не існує, і про це потрібно говорити. Доцільно згадати, що примусова нормалізація відносин між Києвом та москвою останньо здійснювалася після поразок українських прагнень, тому необхідно шукати новий візерунок відносин. Зокрема, формувати

спільний наратив Балто-Чорноморського регіону, створювати альтернативу «русскому миру», пропонувати, скажімо, «новий прометеїзм» у спільному польсько-українському виконанні.

Українці вже не будуть нацією гречкосіїв

Одним із головних підсумків російсько-української війни стане завершення процесу формування української політичної нації. Думаю, ніколи більше в сприйнятті світом українці не будуть нацією гречкосіїв, проте будуть позиціонувати себе як воїни. Перебіг бойових дій та характер втрат не дозволяє напевно спрогнозувати відмову від використання рудиментів проросійських наративів у політичному житті України. Однак відповідний електоральний сегмент буде мізерним. Проте не менш важливим виглядає недопущення стрімкого зростання популізму, реанімація запиту на швидкі рішення у виснаженому війною суспільстві. Це питання відповідальності не лише політиків, але й військових, волонтерів, активістів, елемент загального дорослішання політичної нації.

Ми не знаємо, коли закінчиться російсько-українська війна. Проте не маємо сумнівів у перемозі України та її впливі на довколишній світ. Впливі, який змінить систему безпеки та створить передумови для перетворень у Європі.

Олександр Сачко:

«Це не вперше, коли Україна приносить жертву. Сотні років ми зупиняли навалу зі Сходу. І ця жертва, виявляється, нікому не була потрібна...»

Підготувала **Ленка Віх**

Фото: **Zakarpatty.net.ua**

Ця розмова відбулася за два дні до широкомасштабного вторгнення. Ми з колегами заїхали на базу «Правого сектору» під Києвом. Тоді в західних медіа до таких добровольчих об'єднань ставилися переважно упереджено, тому можна було очікувати, що й довіра «правосеків» до гостей із Європи не могла бути високою. Не знаю, чи нас би там прийняли, якби не допомогла людина, якій довіряли вони і яка мала довіру до нас.

Інтерв'ю як такого не вийшло, бо нас було багато, а розмову кожні кілька хвилин переривали дзвінки й потреба залагодити щось термінове. У пам'яті залишилися сумні і втомлені обличчя господарів та їхні слова: «Вторгнення буде, навіть не сумнівайтесь у цьому». Через кілька годин таки почалося.

У хаосі подій бракувало часу, щоб розшифрувати записи, а потім був страх повертатися до них, бо «а якщо їх уже нема?». З того часу пройшло більше півтора року. Вирішила все-таки повернутися до цих днів і тієї розмови. Зокрема й тому, аби нагадати, хто в цей час був готовим і підготовленим. Хто був реалістом, а хто — мрійником. Як казала одна пані на російському ТБ: «Виявилось, що авторитетні аналітики помилялись, а місцеві божевільні були праві».

Розмова з начальником штабу ДУК ПС Олександром Сачком та головою партії «Правий сектор» Андрієм Тарасенком від 22 лютого 2022 року.

Кажете, що вторгнення буде? А яку мету, на вашу думку, переслідує росія?

Олександр Сачко: Мета росії насправді чітко прописана в їхніх керівних документах, у військовій доктрині й у зовнішньополітичній доктрині. Мені дивно, чому ці документи не читають на Заході, там усе гарно прописано. Окрім того, є ще й неофіційні речі, як-от т.зв. доктрина Примакова. Був такий дуже класний дядько Євгеній Примаков — міністр закордонних справ у середині 90-х років. Фантастичний інтелектуал, дуже фаховий розвідник. Працю, яку він написав пізніше, назвали «Доктриною Примакова». Вона визначає зовнішньополітичний вектор росії. Цілі росії на майбутні десятки років. Там чітко прописано, що і як робити. Зважаючи на те, що свого часу Примаков був, так би мовити, прийомним батьком путіна, то не дивно, що ми зараз бачимо, як військово-політична верхівка росії чітко слідує цьому плану. Там прописано в тому

чи іншому вигляді відновлення Радянського Союзу, відновлення Варшавського блоку, відновлення всіх геополітичних зон впливу, які мав Радянський Союз станом на 1970–1990-ті роки. Усе прописано. І тому немає нічого дивного в тому, що зараз путін поставив Заходу вимогу повернути НАТО до позицій 1997 року.

Давід: У нас багато хто над цим сміється.

Олександр Сачко: Дуже сумно, але путіну байдуже, чи з нього сміються, чи ні. Це не впливатиме на його плани й дії. Там чітко прописано відновлення геополітичного впливу в Східній і Південній Європі, на Балканах, Закавказзі, Центральній Азії. Та й загалом у світі. Спостерігаємо величезну зовнішньополітичну активність росії практично по всьому світу. Це Центральна й Південна Америка, Африка, звичайно. Ми попереджали, наприклад, наших французьких друзів ще влітку, що можуть бути проблеми в Малі. Вони так скептич-

но і з гумором до того поставились, а тепер уже зібрали речі й повертаються додому. А Малі — це центр т.зв. Францафрики, тієї зони впливу, де Франція століттями тримає фінансову, економічну систему і більш-менш стабільну політичну ситуацію. У Південно-Східній Азії повністю аналогічна ситуація.

Якби путіну вдалося взяти Україну, що б це могло означати для Західної і Центральної Європи? Яку роль виконувала б тоді Україна? Була би пасивною, як Білорусь? Україна все-таки дуже бунтівна.

Олександр Сачко: Ну, ми ментально дуже відрізняємося від білорусів, хоч і багато в чому схожі, бо сусіди й родичі.

Але щоб Україна виконувала в наступному Радянському Союзі — як його собі уявляють Примаков і путін — свою роль, то довелося б усе-таки ліквідувати досить багато бунтівної, активної людності...

Олександр Сачко: А ви бачите в цьому проблему? Для росіян це ніколи не було проблемою. Жодним чином. Це їх ніяк не зупиняє. Їх це ніколи не зупиняло. Є мета і є виконання. Приєднання України до росії означатиме, що вона повертає собі імперський статус. Без України росія не витягне ніяк. Без промисловості, інтелектуального потенціалу, без оцих речей вони ні на що не здатні. Росія без України ніколи імперією не стане.

Не стане європейською імперією.

Олександр Сачко: Взагалі не стане. І те, що вони зараз доїдають Білорусь — насправді їм це нічого не дає. Хіба що виключно з військового погляду. Тут вони поширили свій вплив на Захід, але з погляду стратегічного — ні.

Західний світ не готовий до такого роду подій.

Олександр Сачко: Чому на Заході не читають документи? Я чомусь думав, що вони

це роблять в першу чергу. Це слов'яни спочатку мусять щось поламати й тільки потім відкривають мануали.

Насправді часто, коли росіяни кажуть правду, то західний світ думає, що вони жартують або блефують. Тому що те, що росіяни розказують, для Заходу є чимось нереальним, таким, чого ніхто навіть уявити собі не хоче.

Олександр Сачко: Вони можуть зрозуміти, що це марсіани? Люди з іншої галактики?

Люди, які трохи розбираються, пояснюють, що те, що росіяни виглядають, як ми, не означає, що вони є такими, як ми. Заходу потрібен час. Тій же Німеччині, яка наразі спромоглася надати Україні п'ять тисяч касок, потрібен певний час. Так принаймні кажуть наші аналітики.

Олександр Сачко: Ми насправді дуже прискіпливо слідкуємо за тим, що відбувається в Німеччині і, думаю, що ми розуміємо, що там відбувається. Ми сподіваємося, що Німеччина знайде в собі сили, щоб забезпечити свою армію. Зважаючи на ті процеси, які минули 10–20 років відбувалися в Німеччині, як знищували свою армію.

Давід: Багато хто надіється, що найгіршого варіанту все-таки не буде.

Андрій Тарасенко: Поляки кажуть: надія — матка глупих. Дай Бог, аби ці речі змінилися!

Що є, на вашу думку, найслабшим моментом у внутрішньополітичній ситуації в Україні? Що вас найбільше турбує?

Андрій Тарасенко: Мабуть, відсутність консолідації. Недарма говорять про двох українців і трьох гетьманів. Іноді політичні сили ставлять свої політичні амбіції і здобутки на перше місце. Політики думають про наступні вибори і про те, як прийти до влади замість того, щоб думати, як спільно захистити країну.

Останні дні стали трохи більш обнадійливими, якщо йдеться про консолідацію...

Андрій Тарасенко: Я думаю, що це гра. Це гра, бо в будь-який момент, як тільки з'явиться нагода — вони влуплять по конкурентах. І це лякає. Ми, звісно, розглядаємо різні сценарії. Може бути проблема, коли зовнішній чинник буде тиснути, а всередині здійметься якась буря. От, наприклад, можуть початися такі розмови, що Зеленський зі своєю войовничою риторикою призвів до того й до того, то давайте його змінимо на когось іншого. Навіть не більш лояльного чи проросійського, просто іншого, тільки аби був мир. Під цими гаслами може ховатися все, що завгодно. Це може бути проблема. Ще більшою проблемою може бути, якщо він злякається цього. Можете собі уявити, коли ззовні йде агресія і зсередини йде внутрішня агресія? Між двома вогнями він лякається і тікає. Сценарії розвитку подій насправді не дуже хороші. Позитиву мало й місця для оптимізму теж мало. Єдине, що вселяє оптимізм — це наш український народ, який...

Олександр Сачко: ...здатний до самоорганізації на рівні мурашок.

Це фактично показав і 2014 рік: навіть якщо інституції зовсім послаблені, то народ вмiє функціонувати сам по собі.

Олександр Сачко: Насправді ми мусимо розуміти, звідки це взялося. Роками влада сприймалася як окупаційна. 30 років незалежності наразі було недостатньо, аби народ зрозумів, що влада перестала бути чужою, що зараз є нашою. Із цим маємо велику проблему. Народ самоорганізовується не завдяки державним інституціям, а всупереч. На жаль. Немає основного. Не було створено суспільного договору. Його наразі не існує, люди не розуміють, навіщо їм потрібна своя власна держава. У людей до цього часу ніхто ні про що не питав. От наведу один простий приклад, ми з тим стикалися, коли розробляли нашу програму й той розділ, який стосувався органів

місцевого самоврядування. Відповідно, ми багато спілкувались і з чехами, і з поляками, які свого часу проводили реформу місцевого самоврядування. Зі швейцарцями дуже багато спілкувались, бо наше уявлення, як має функціонувати місцеве самоврядування, збігається з їхнім. І ми виявили для себе такий парадокс. Уявімо собі якийсь гіпотетичне село, де всі всіх знають, половина людей є родичами. І ця громада обирає собі нового голову. Свого, якого знають 50 років. Гарного дядька, господаря. Парадокс полягає в тому, що вже наступного дня після того, як його обрали, він виходить зранку на ганок... і в нього над головою з'являється сяюча корона. Тобто він не менеджер, який має служити розвитку громади, а її повноправний господар. А найбільша проблема в тім, що цю корону бачать усі інші також. І він перестає бути своїм хлопцем, якого вони знають 50 років, а стає представником окупаційної влади. На психологічно-ментальному рівні це катастрофа. Це страшна біда, цей вірус ми мусимо подолати. Аби вибудувати міцний фундамент для міцної держави. Отоді можна буде рухатися далі. Я кажу про загал суспільства. Менша частина українського суспільства за ті 30 років — вона є здорова. Вона готова до того, аби експериментувати, аби перевертати той суспільний порядок, який наразі є визначений політичними протоелітами, бо то не еліта насправді, а непонятношо. Той порядок політичний, суспільний і державний, який визначений олігархією, і є тією системою, яка нам залишилася від Радянського Союзу. Бо насправду глибинні речі наразі не змінені, вони залишилися такими, як і були. Голова Територіальної громади нічим не відрізняється від голови сільради в Радянському Союзі. Або від голови колгоспу. Нічим. Про яку державу можна говорити?

Ви все-таки готуєтесь до Великої війни?

Олександр Сачко: Від самих початків Незалежності десь глибоко всередині ми знали, що війна відбудеться. Про це го-

ворили наші попередники. Ті люди, які нас вчили, виховували. Вони казали, що війна буде обов'язково, бо росія ніколи не змириться з втратою України. Ніколи. Десь ми дуже часто відмовлялися в це вірити.

«Правий сектор» не з'явився нізвідки, тобто є тяглість певних поколінь. Ми в 90-ті роки й у двотисячні готували молодь, вишколювали, навчали й казали на вишколах, які робили для молоді ще у 2008–2011 роках, — вчіться стріляти! Внутрішньо розуміли, що війна буде, але людина відмовляється це сприймати. Насправді людина так побудована, що завжди хоче вірити в кращі речі. Але як показала практика, психологічно й організаційно ми були найкраще підготовані. І до Майдану й до війни, бо 30 років до цього готувалися. Ми це розуміємо як даність. Ну, бо які в нас є варіанти? Можемо, у принципі, нічого не робити й що далі? Якщо почнеться тепер велика війна, то цивільне населення постраждає виключно в тому випадку, якщо воно десь потрапить під артилерійські або авіаційні обстріли.

Навіть вояки ЗСУ насправді мають великий шанс при якихось негативних наслідках потрапити в полон, але в основній своїй масі вижити. Для нас немає таких пререференцій, тобто ми чітко знаємо, що буде. Нас ніхто в полон брати не буде, ну якщо, не дай боже, потрапить хтось із наших у полон, скажімо, у неприємному стані, то він там буде катований і страчений — без варіантів. Тому для нас, для наших родин це війна на виживання і в нас нема інших шансів, ніж захищати свою країну. Просто немає. Це, так насправді, добре. Я би хотів, щоб така перспектива була в усіх. Тоді б ми точно виграли.

Бо коли людина має варіанти, як можна десь...

...проскочити?

Олександр Сачко: ... так, проскочити, вона буде пробувати проскочити, ну такою є психологія людини. Навіть той, кого ведуть на страту, він до останнього моменту

надіється, що його це омине якимось чином. Та й усе.

Росія собі поставила чіткі орієнтири й вона до них буде пхатися як бульдозер. Тому або треба міняти водія, або повністю знищувати всю машину, бо інакше ми це не зупинимо ніяким чином. Тим більше, що вони на той бульдозер поставили великі прапори й дороговкази, куди вони йдуть. Є керівні документи, є доктрини прописані, які вказують, куди вони йдуть. Є доктрина Примакова, є концепція Герасимова (того, що є начальником Генерального штабу). Він прописав усі методи, які ми бачимо вісім років цієї війни. Які світ бачить. Росіяни перетворили на зброю інформацію, політику, дипломатію, економіку, кожну людину, кожну. Вони вибудували величезний арсенал інструментів, якими вони послуговуються в будь-яких ситуаціях. Починаючи від простої купівлі за гроші. Повертаючись до Німеччини — то Альтернатива для Німеччини, чиї інтереси вони обслуговують?

Давід: Однозначно російські.

Олександр Сачко: Ну. Починаючи такими речами і впливом на бізнес. Карлові Вари, там багато чехів має бізнес? Починаючи від цього й закінчуючи політичними вбивствами. Скажіть мені, яке відношення має держава Нікарагуа до визнання «Донецької Народної Республіки»? Їм було важливо о третій годині ночі визнавати її незалежність?

Я не думаю, що аналітичні можливості західного світу є такими дрібними, аби цього не розуміти.

Багато хто не міг собі навіть уявити такі речі.

Олександр Сачко: Про нас дуже часто говорять, що ми є ідеалістами, або літаємо далеко від реальності. Але те, що ми маємо ідеалістичний світогляд і ідеологію — воно не робить нас якимись відірваними від світу. Навпаки, ми дуже прагматично дивимося на міждержавну, міжнаціональну, міжнародну політику. І на те, що відбува-

ється. Візьмімо останніх 400 років історії. Хіба щось змінилося? Україна в центрі трьох великих сил: Схід, Південь, Захід.

Добровольчий український корпус і взагалі «Правий сектор» — у принципі, націоналістична організація, де чверть людей говорить російською. Мені прикро це казати, з одного боку, а з іншого — ну воно так є. У нас є християни всіх конфесій, є мусульмани, є атеїсти, хоч атеїстична пропаганда в нас заборонена. Є язичники, люди всіх національностей так само представлені. У росіян страшно вибухали мізки, коли вони бачили в нас у батальйоні підрозділ — хлопці з ізраїльського ЦАХАЛу приїхали й носили червоно-чорний шеврон із зіркою Давида. І таких моментів насправді є безліч. І це показує що? Що люди об'єдналися не за жодним іншим принципом, а за принципом любові до цієї землі. І за бажанням жити вільно. Вільна людина у вільному світі. Вільна держава для вільних людей. Люди, які не просто можуть робити, що хочуть, але знають відповідальність свою перед державою. Самі для себе будують державу й такі умови, аби всі могли жити, аби держава могла розвиватися. Ми вважаємо, що держава є для людей, а людина — для держави, і що держава це той механізм, який дозволяє нації найбільший розвиток. От для чого, власне, потрібна держава. Не як тоталітарна система, за якої олігархи могли б викачувати гроші з економіки. То є те, на основі чого поєдналися люди. Насправді в нас є багацько росіян. У корпусі. І в цьому нема жодної проблеми. Насправді цей поштовх був, мабуть, даний з Майдану. На Майдані також те, що об'єднало людей, це було розуміння глибини цінностей, за якими має йти країна в подальшому розвитку.

Давід: Європейське суспільство зараз починає розуміти, що ми з вами є одним цілим.

Олександр Сачко: Європа насправді є унікальним регіоном, бо кожен народ і кожна держава є унікальними й особливими. Навіть у рамках одної держави англійці є від-

мінними від шотландців. Але при тому всьому цінності, які сповідує практично вся Європа, є однаковими. Вони не походять із якоїсь одної країни. Це християнські цінності. Тобто ті базові речі, на яких побудований, у принципі, євроатлантичний світ увесь.

Можливо, це нині вже не потрібно, але мені весь час здавалося, що ані ми як українці, ані сама Україна не вмiла західному світові пояснити, чим Україна потрібна Заходу, так, щоб той став на її захист. Я просила деяких українських аналітиків дати коротку відповідь на питання: чим Україна цікава?

Олександр Сачко: Дуже просто.

Давайте.

Олександр Сачко: Україна є частиною Європи. Чим вам цінна ваша нога? Ви її визначаєте за функціоналом? Чи просто тому, що вона є частиною вашого організму? Серце, підшлункова, будь-що. І неважливо, що без цього можна жити. ОК. Можна без цього органу жити, але людина не буде повноцінною і буде щоразу відчувати свою неповноцінність, і прийде момент, коли цього органу буде бракувати. Так як і зараз є.

Так, Україна вже показала, що вона є частиною Заходу й що вона не повинна сама нести всю вагу відповідальності і приносити сама себе в жертву в боротьбі за Захід і його цінності. Мабуть, проблема дійсно, як ви кажете, полягає в тому, що Захід не розумів, що Україна є його частиною.

Олександр Сачко: І це не вперше, коли Україна приносить ту жертву. Сотні років ми зупиняли навалу зі Сходу. Сотні років. І ця жертва нікому не була потрібна, на правду. Ну так принаймні виглядає...

ТЕМА

З ким ви, товариші протівники Тризуба на щиті?

Роман Кабачій, старший науковий співробітник Національного музею війни за Незалежність (Національного музею історії України у Другій світовій війні), Київ

Фото: **Роман Пупенко, Владислав Мусієнко**

Дискусія навколо переозначення «Батьківщини-матері» унаочнила проблему, яку в радянські часи називали «дитячою хворобою лівизни»: кожен вважає свою пісочницю головнішою і не оминає можливості запустити ідейним протівникам пригорщу піску просто в очі.

Процес переозначення Монументу «Батьківщина-мати» в «Україна-мати», демонтаж радянського герба зі щита та встановлення на ньому Тризуба, здається, застало затятих протівників Монумента зненацька. Попри те, що колишній уже міністр культури України Олександр Ткаченко ще 7 серпня 2022 року заявив, що радянський герб буде демонтовано через пів року, а також було оголошено про реалізацію проєкту «Тризуб батьківщини», у цю ідею мало хто вірив. У 2016 році, коли процес декомунізації був у розпалі, директор Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович заявляв, що радянський герб буде демонтовано, проте можливість появи герба України на щиті виключав. Мистецтвознавиця Катерина Липа того ж року переконувала, що де-

монтувати герб з колосками неможливо практично.

Через пів року в міністерства та Музею війни, частиною якого є Монумент, не вдалося замінити герби. Не тільки тому, що в зимовий час це робити було би вдвічі складніше. Лише в грудні 2022 року на замовлення Музею проєктна організація ТОВ «Український інститут сталевих конструкцій ім. В.М. Шимановського» провела обстеження щита на предмет параметрів товщини сталі, характеру кріплення та, власне, можливості демонтажу герба СРСР і закріплення на щиті Тризуба. Піс-

Чимало противників змін у Музеї та з Монументом вважають це «ламанням через коліно» та неетичним веденням публічної дискусії. Проте в експертному середовищі обговорення відбулося ще в жовтні-грудні 2022 року.

ля цього скульптор Олексій Пергаменщик розробив кілька проєктів Тризуба, з яких було обрано найбільш вдалий з точки зору вигляду з далекої відстані та аеродинаміки (мінімального спротиву повітряним потокам). Проте критиків самої ідеї заміни такі подробиці мало цікавили.

ЗМІ жваво підхопили процес підливання олії у вогонь

«Нехай буде дірка» (попри закони фізики, які уможливили б першій-ліпшій бурі знести щит разом із рукою монумента); «Вішати на Бабу Тризуб це образа Герба України» (як справедливо зауважила культурознавиця Діана Клочко, «українці, які так люблять прикрашати тризубом вишиванки і фрагменти власного тіла, переважно не вірять у силу тризуба на щиті

найвищого монументального твору Європи»); «Хай буде без радянського герба, але й без Тризуба» — це тоді, коли зображення Монумента із Тризубом почали ширитися публічним простором задовго до його фізичного монтування, у співака Олега Скрипки навіть браслет з мініскульптурою з Тризубом, який він радо всім демонструє як приклад своєї позиції в цій справі. Але ні: «кльопана мати» (історик Олександр Кучерук, також він стверджує, що «не може бути двох матерів», натякаючи на монумент на Майдані, хоч він присвячений Незалежності й побудований якраз на 10-ліття, і «якщо взяти повію і перевдягнути її в черницю, то вона буде повією чи черницею?»), «механічне перейменування радянського одоробла на «Матір Україну» (Катерина Липа), «росіяни замаскували Відьму-мачуху під Родіну-мать» (історикinja Тетяна Швидченко), «постколоніальний синдром (Музей Булгакова, «хорошие русские» в українських медіа, Родина-мать» (журналістка Мирослава Барчук).

Причому українські ЗМІ жваво підхопили процес підливання олії у вогонь. Українське радіо запрошувало й Кучерука, і Липу на ефіри, Ютуб РБК записав відеобатл автора цих рядків із Володимиром В'ятровичем, «Історична правда» опублікувала істеричний та токсичний текст Тетяни Швидченко, а вся редакція ЛБ радо поширювала текст Катерини Липи про «опудало». Більш-менш врівноваженим можна назвати опитування «Вечірнього Києва», але й у ньому не обійшлося без опитування В'ятровича, Липи та Кучерука. Компанію їм склали політолог Олександр Палій (за Тризуб, але проти назви «Україна-мати»), історик Олег Однороженко (оскільки пам'ятник знести не можна, то треба міняти символіку), геральдичний художник Олексій Руденко (раніше вважав, що монумент треба знести, тепер же отримав аргументи, що краще переозначити), історик Олександр Алфьоров — за повне переозначення. Думку працівників Музею та представників його

Вченої ради, до якої входять також науковці із кількох інститутів НАНУ та КНУ імені Тараса Шевченка, повважали не запитувати, бо ж, мабуть, «і так зрозуміло».

І що далі?

Як бачимо, скільки людей, стільки й думок у стилі козацької анархоемократії. Засадниче запитання: і що далі? Так чи інакше, 6 червня Тризуб змонтовано на щиті, 23 серпня Музей перейменовано на Національний музей війни за Незалежність, а монумент — на «Україна-мати». Укрпошта випустила марку з монументом із Тризубом та в українських коралях у кількості 600 000 штук. Тобто вся дискусія залишиться за плотом рішення влади України. Чимало противників змін у Музеї та з Монументом вважають це «ламанням через коліно» та неетичним веденням публічної дискусії. Проте в експертному середовищі обговорення відбулося ще в жовтні-грудні 2022 року. Згаданий вище Олексій Руденко розповів: «Я мав відношення до обговорень: міняти чи не міняти герб, зокрема, спілкувався зі спеціалістами Інституту, який цим займався. І мені навели доволі переконливі аргументи, що повний демонтаж цього монументу просто неможливий — насамперед із технічного погляду. Зокрема, заважає вага. Відповідно, якщо неможливо ліквідувати, то треба українізувати — такою є моя позиція». Тобто є люди, які відверто говорять: обговорення було. Якщо не запитали безпосередньо редактора «Історичної правди» Вахтанга Кіпіані, який провів ціле розслідування, було чи не було опитування, то це не значить, що не запитали інших.

Із завданням впорались

Також окремі історики та музейники висувують претензію щодо того, що Музей війни замахнувся на чуже, розширяючи хронологію представлення до умовних 100 років війни за незалежність — від

українських легіонів і полків під час Першої світової війни через протистояння нацистській окупації та спротив УПА радянському поневоленню до теперішньої війни. Музей війни є найбільшим музеєм України, котрий давно вийшов за рамки представлення лише періоду Другої світової війни. Повномасштабне вторгнення музей зустрів із виставкою про українські однострої часів Першої світової; водночас із 2014 року до 24 лютого 2022 року Музей представив 30 виставкових проєктів щодо війни на сході та в Криму, а після 22 лютого — кілька виставок про повномасштабне вторгнення, основна з яких — «Україна — розп'яття», відкрита 8 травня 2022 року по гарячих слідах артефактів з визволених теренів Київщини й Чернігівщини. Ще в радянський час було відкрито виставку «На чужих війнах», в основі якої були матеріали про війну в Афганістані — тобто розширення було вже тоді, а зараз природним чином вийшло на охоплене століття. Вчена рада Музею і його колектив усвідомлюють, що цей вихід є великим викликом, відповідальністю, проте впевнені в тому, що із завданням впорються. Тепер їх на це благословляє київська «Україна-мати» з мечем та Тризубом на щиті.

Противники ж змін так і не зрозуміли, що допомагали російській пропаганді в очорненні ідеї Тризуба на щиті, яку вона охрестила «згвалтуванням російської жінки», яку тепер неодмінно треба збити ракетою.

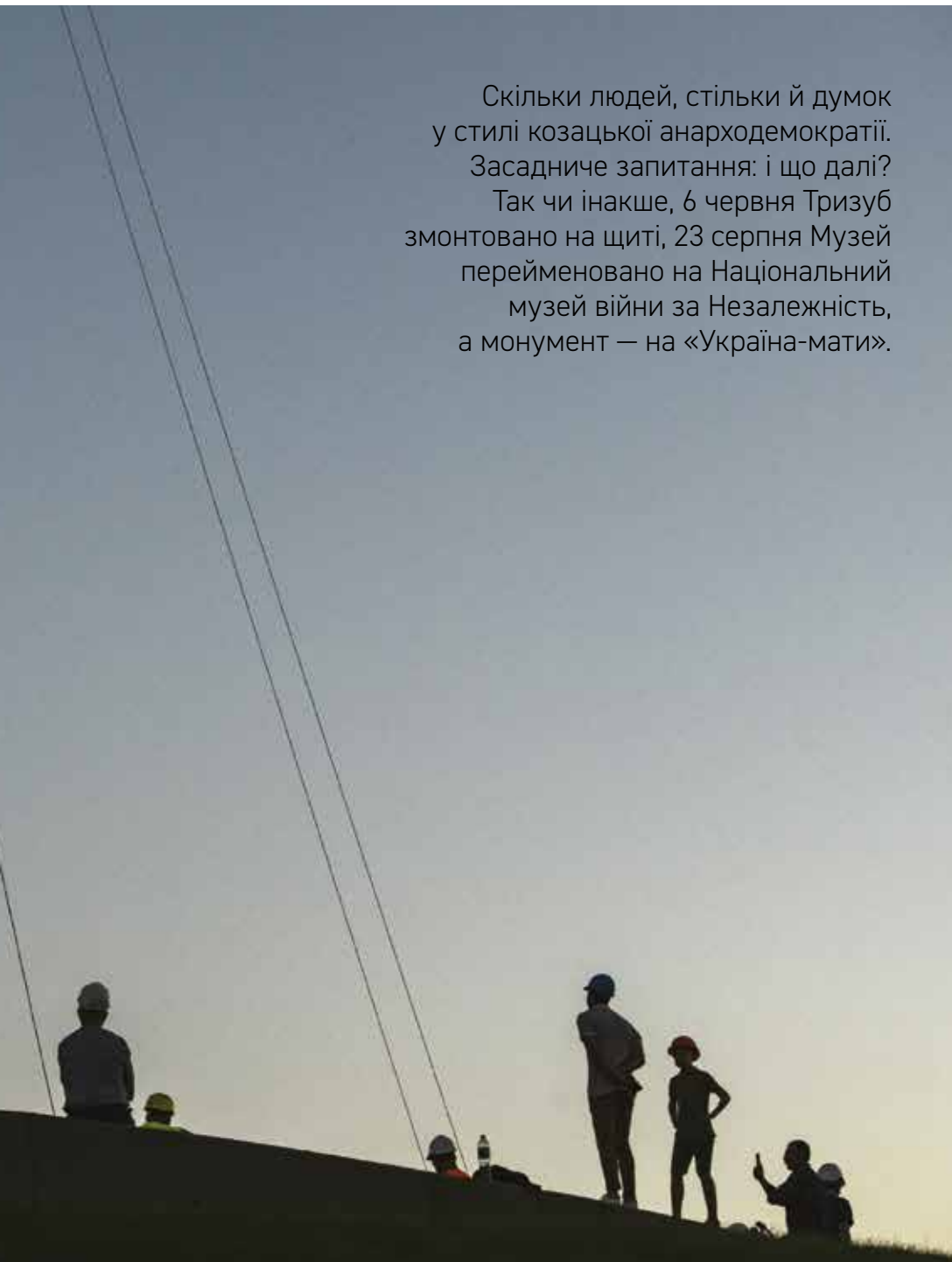

Скільки людей, стільки й думок
у стилі козацької анарходемократії.

Засадниче запитання: і що далі?

Так чи інакше, 6 червня Тризуб
змонтовано на щиті, 23 серпня Музей
перейменовано на Національний
музей війни за Незалежність,
а монумент — на «Україна-мати».

Як Україна за допомогою морських безпілотників змінює баланс сил у Чорному морі

Петро Андрусечко, Київ
Фото: Петро Андрусечко

У липні-серпні Україна показала, що здатна завдавати болючих ударів росії не лише на суші, а й на морі. Використання морських дронів можна назвати справжнім феноменом. Якщо з початку війни на Донбасі літальні безпілотники розвивалися по-різному, розвиток морських дронів — це щось абсолютно нове.

Безпілотні надводні катери, які можуть не лише виконувати патрульні функції, а й виконувати роль зброї та атакувати морські цілі, почали розробляти лише після російської агресії. За короткий проміжок часу Україна стала одним з найважливіших гравців на цьому ринку. Перевага України полягає в тому, що її морські безпілотники пройшли випробування в бойових умовах і вже досягли великих успіхів.

Морське хрещення дронів

29 жовтня 2022 року російська влада в окупованому Криму заявила, що о 4.20 була здійснена комбінована атака повітряними й водними безпілотника-

ми. Морських дронів нібито було сім одиниць і всі вони нібито були знищені, проте деякі з них дісталися внутрішнього рейду порту. Міністерство оборони росії повідомило, що в результаті атаки «незначні пошкодження» отримав тральщик «Іван Голубець».

Однак, згідно з оприлюдненою пізніше інформацією, пошкодження могли отримати три кораблі, у тому числі флагман Чорноморського Флоту росії «Адмірал Макаров», який замінив затоплений українськими ракетами крейсер «Москва».

Російська сторона зазначила, що українські морські безпілотики запускалися з узбережжя поблизу Одеси, тобто вони мали подолати близько 170 морських миль, або майже 300–320 кілометрів. Таким чином, українські безпілотики показали, що здатні атакувати віддалені російські об'єкти. Власне після того, як українські ракети «Нептун» потопили

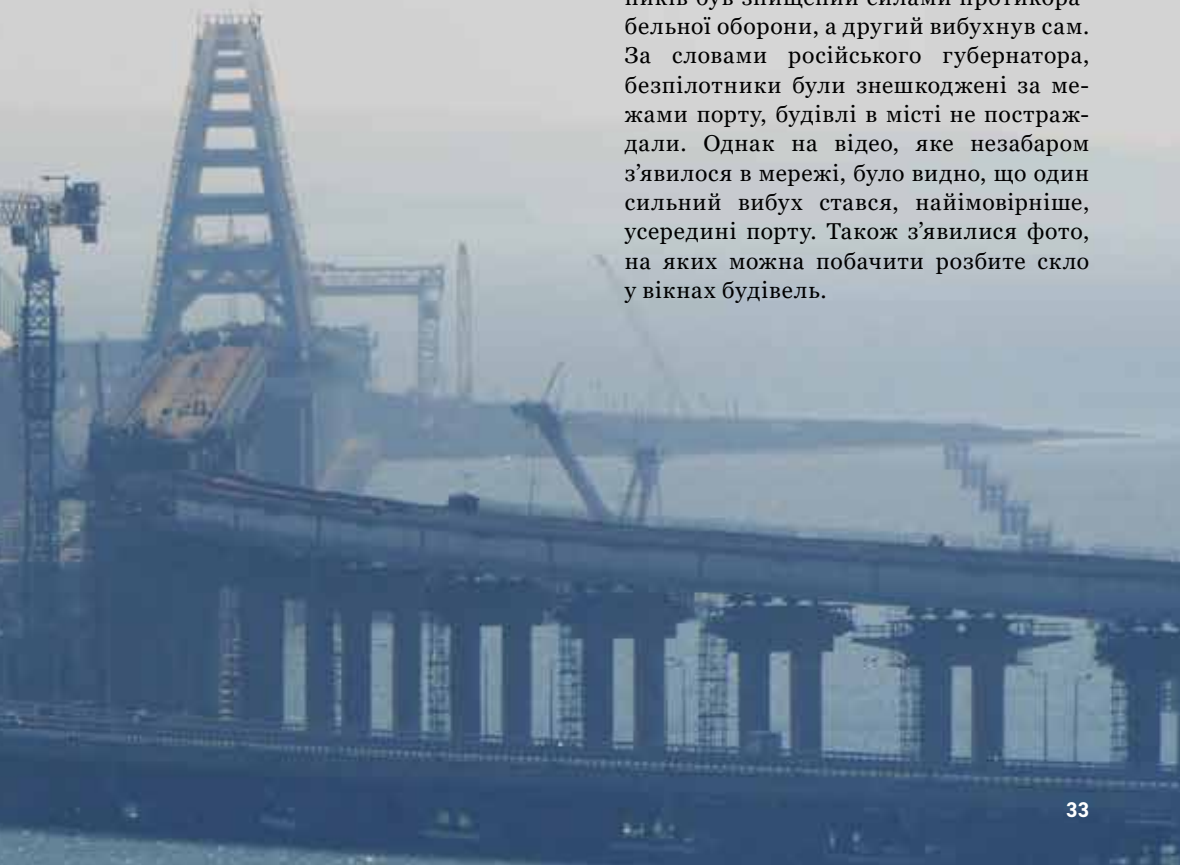
флагман «Москва», росіяни тримали свій флот на безпечній, як вони вважали, відстані.

Після цієї атаки російські сили оборони Севастополя посилили охорону рейду та входу до порту. Вранці 22 березня 2023 року в районі порту знову сталася серія вибухів. Російська влада Севастополя повідомила про чергову спробу атакувати порт морськими безпілотиками, російська оборона нібито знищила три таких об'єкти та одну повітряну ціль.

У ніч на 24 квітня російський «губернатор» анексованого Севастополя Михайло Развозжаєв повідомив, що відбулася чергова атака дронами.

«Наразі наш флот відбиває атаку водного безпілотики на зовнішньому рейді. Усі міські служби в режимі очікування. Зберігаємо спокій», — написав він у своєму Telegram-каналі.

Він також додав, що один з безпілотно-ників був знищений силами протикорабельної оборони, а другий вибухнув сам. За словами російського губернатора, безпілотики були знешкоджені за межами порту, будівлі в місті не постраждали. Однак на відео, яке незабаром з'явилося в мережі, було видно, що один сильний вибух стався, найімовірніше, усередині порту. Також з'явилися фото, на яких можна побачити розбите скло у вікнах будівель.

Цілі різні, проте всі пов'язані з російською агресією

16 липня 2023 року частина севастопольців прокинулася від стрілянини та вибухів. Дев'ять безпілотників, у тому числі два водних, атакували базу Чорноморського флоту. А через день на Кримському мосту стався ще один вибух. У жовтні 2022 року, у результаті складної операції Служби безпеки України, на Кримському мосту стався вибух, який пошкодив його проїзну частину. Ремонт тривав кілька місяців.

Унаслідок обстрілу 17 липня був серйозно пошкоджений проліт мосту, що призвело до зсуву однієї зі смуг дорожнього

Останнім часом Україна представляє все більше різних типів безпілотників різного призначення. Однак якщо робота над безпілотними літальними апаратами розвивається з часів російської агресії 2014 року, морські дрони є повною новинкою.

покриття. Цього разу міст атакували морськими безпілотниками.

У ніч на 4 серпня жителі Новоросійська, розташованого в Краснодарському краї РФ, побачили яскраві спалахи в морі й почули вибухи. У соцмережах з'явилася інформація, що вибухи супроводжувалися стріляниною. У Новоросійську розташовується найбільший вантажний порт Росії на Чорному морі, завдяки чому Росія експортує значні обсяги нафти. У перших повідомленнях говорилося, що метою атаки могла бути нафтова інфраструктура в порту. Але Новоросійськ також є важливою базою Чорноморського флоту. Незабаром з'ясувалося, що в результаті атаки

постраждав російський десантний корабель «Оленегорский Горняк».

У випадку з нападом на десантний корабель — це чергова успішна безпілотна ударна операція, спрямована проти російського флоту.

Майже через добу після того, як «Оленегорский Горняк» отримав пошкодження, у ніч з 4 на 5 серпня в районі Кримського мосту був атакований і пошкоджений російський танкер Sig. Ніхто з екіпажу не постраждав. Українська сторона наголошує, що удар було завдано з українських територіальних вод, оскільки Крим за міжнародним правом залишається частиною України.

За всіма цими операціями стоять СБУ та ВМС України. На перший погляд здається, що цілі, які атакували українські безпілотники, дуже різні. Якщо щодо пошкодженого військового корабля сумнівів не виникає, то у випадку з «цивільним судном» і мостом можуть виникнути питання, чи такі цілі були виправданими з військової точки зору.

У жовтні минулого року Кримський міст уже був об'єктом нападу. Потім, однак, вибухнула вантажівка з вибухівкою. Київ з початку війни заявляв, що міст, який з'єднав анексований Крим із Росією, збудований всупереч міжнародному праву, є військовою ціллю. Переправа через Керченську протоку використовується для транспортування вантажів для російської армії, яка воює на півдні України. На думку українських експертів і військових, руйнування Кримського мосту не лише ускладнить російське військово-матеріально-технічне забезпечення військ, які воюють у Херсонській і Запорізькій областях, але й може істотно послабити обороноздатність самого Криму.

Свою чергою російський танкер виявився не зовсім «цивільним судном». За даними України, він перевозив паливо для російської армії. Українська моніторингова група BlackSeaNews уперше зафіксувала танкер Sig у травні 2017 року. Судно порушило міжнародні санкції,

доставивши паливо з Новоросійська до терміналу у Феодосії в Криму. До введення в експлуатацію Кримського мосту цей танкер здійснив 22 таких рейси.

Корабель також перевозив паливо до порту Тартус у Сирії для дислокованих там російських військ. Власником танкера є російська компанія UGRA-LEASING LLC, а оператором є TRANSPETROCHART LLC. За словами головного редактора BlackSeaNews Андрія Клименка, дуже ймовірно, що вони реалізують довгостроковий контракт на постачання палива російському угрупованню в Сирії.

Через це у вересні 2019 року судно та його власник потрапили до санкційного списку США. ФБР встановило, що рф у 2016–2017 роках таємно постачала авіапаливо до Сирії за допомогою фіктивних компаній.

У заяві Міністерства фінансів США зазначено, що «підтримка рф режиму Асада сприяла бомбардуванням, які зруйнували численні лікарні, школи та цивільні об'єкти, що призвело до численних смертей».

Флот морських дронів

«З кожним новим бойовим завданням українські бойові БПЛА та морські дрони стають усе більш точними, оператори — досвідченішими, бойове злагодження — ефективнішим, а виробники отримують можливість вдосконалювати тактико-технічні характеристики. Серпень став особливо вдалим для українських мисливців. Далі — розширення масштабів, дальності бойової роботи та рівня російських втрат. Російські цілі — це найкращий полігон для української зброї і її реклами на світовому рівні озброєння», — повідомив 5 серпня Секретар Ради національної безпеки та оборони Олексій Данілов, коментуючи атаки українських дронів.

На його думку, Україна стане одним зі «світових гравців» на ринку цього типу зброї.

Дійсно, останнім часом Україна представляє все більше різних типів безпілотної різного призначення. Однак якщо робота над безпілотними літальними

апаратами розвивається з часів російської агресії 2014 року, морські дрони є повною новинкою. Роботи над ними почалися лише після російського вторгнення минулого року.

У листопаді 2022 року, після першого успішного використання морських безпілотників, президент Володимир Зеленський оголосив про формування спеціального військово-морського флоту зі 100 надводних бойових безпілотників. Скільки таких безпілотників уже виготовлено, невідомо. На глобальній платформі United24, яка використовується для збору коштів на допомогу Україні,

Останні атаки на такій чималій відстані від українського узбережжя свідчать, що російський флот не може почуватися впевнено навіть біля власного узбережжя. Україна демонструє, що реагуватиме, і болісно для росії, на спроби перекрити вихід до моря.

у тому числі на проекти зі зміцнення оборони України, досі триває кампанія збору коштів на виробництво саме морських безпілотників.

Наприкінці липня на міжнародному ярмарку озброєнь у Туреччині українська компанія «Спецтехноекспорт» представила новий морський безпілотник MAGURA V5. Цей апарат викликав неабиякий інтерес завдяки своїм параметрам і можливостям.

За інформацією виробника, довжина дрона становить 5,5 метра, ширина — 1,5 метра, висота над ватерлінією — пів метра. Він може розвивати максималь-

ну швидкість до 42 вузлів, або 72 км/год. Його радіус дії становить понад 800 км. При використанні в якості ударного безпілотника він може нести близько 300 кг вибухівки. Контроль здійснюється за допомогою радіо- та супутникового зв'язку. При цьому спектр використання дронів широкий. Ймовірно, саме безпілотники MAGURA використовувалися в останніх українських ударах.

СБУ атакує безпілотниками власного виробництва

Після спекуляцій у ЗМІ, хто стоїть за останніми нападами й чи не був це представлений у Туреччині MAGURA V5, слово взяв голова СБУ Василь Малюк.

«Морські надводні дрони — унікальна розробка СБУ. До цієї розробки не мають відношення жодні приватні компанії. Саме ці дрони атакували Кримський міст у липні 2023 року, окремі — «Оленегорський горняк» та нафтовий танкер Sig», — повідомив Василь Малюк у коментарі CNN 15 серпня.

Шеф СБУ підкреслив, що «виготовлення наших дронів здійснюється на одному з підземних виробництв на території України».

Кілька днів по тому голова СБУ в інтерв'ю українському тижневику New Voice поділився деталями двох ударів по Кримському мосту. Обидва — справа рук СБУ. Після першої атаки спеціальна група СБУ на чолі з її начальником почала планувати наступний удар, який потрібно було здійснити в інший спосіб. Цього разу ставку зробили на морські дрони, у розробці яких брав активну участь офіцер СБУ з позивним «Хантер». Човни з дистанційним керуванням були побудовані з матеріалів, які роблять їх «невидимими» для радарних систем. Вони були оснащені відповідними системами рульового керування.

Після перших атак із використанням морських дронів зроблено висновок, що кількість вибухівки слід збільшити, і наступні дрони мали до 850 кілограмів

гексогену. Також було модернізовано їх управління.

До операції долучився командир ВМС Олексій Неїжпапа й об'єднана команда почала підготовку до морської операції з атаки на міст. Увесь цей час дрони модернізувалися. Нарешті в середині липня їх випустили в море.

«Дві ночі ми не спали, буквально щохвилини стежили за дронами. Ми перебували на такому драйві, що доводилося трохи заспокоювати хлопців, аби вони не гнали безпілотники», — сказав Малюк.

Морським безпілотникам вдалося дістатися до місця і в результаті удару 17 липня обвалився один проліт автомобільного мосту.

«Коли стався вибух, ми дуже голосно кричали, тому що напруга всередині була величезною. Скажу чесно: я молився, щоб усе вийшло. І коли дрон вибухнув, від радості «вибухнули» й ми», — додав Малюк.

Одна смуга на ділянці дороги мосту наразі залишається непроїзною.

У коментарі CNN голова СБУ додав, що морські дрони, які пошкодили Кримський міст у липні 2023 року, за ініціативою особового складу були названі SeaBaby, тобто «Морський малюк».

При цьому дрони, які пошкодили в серпні десантний корабель «Оленегорський горняк» і танкер Sig, несли по 450 кг вибухових матеріалів. Дрон, який атакував Кримський міст, мав 850 кг.

Безпілотники ламають плани росії на Чорному морі

Увечері 5 серпня Зеленський подякував Службі безпеки України, ВМС і «кожному воїну, хто відновлює справедливість і привчає росію до втрач».

Після зриву «зернової угоди» росія завдала масованих ракетних ударів і ударів безпілотниками-камікадзе по українських портах. 19 липня у рф заявили, що всі судна, незалежно від прапора, які зайдуть в українські порти після 20 липня, вважатимуться такими, що беруть участь

у збройному конфлікті. Міністерство оборони України відреагувало «дзеркально», оприлюднивши заяву, у якій повідомило про «воєнні ризики» для кораблів, які прямують до російських портів.

Втім, військово-морського флоту в Україні практично немає. Частина кораблів була втрачена ще у 2014 році під час анексії Криму. Лише незадовго до нападу росії почала реалізовуватися програма модернізації флоту, яка передбачала придбання кораблів у партнерів, переважно у США та Великої Британії, та будівництво сучасних корветів у Туреччині.

Коли росія вторглася минулого року, російське командування було впевнене, що матиме повний контроль над морем. Минулого квітня Україні вдалося потопити російський флагман «Москва».

Останні атаки на такій чималій відстані від українського узбережжя свідчать, що російський флот не може почуватися впевнено навіть біля власного узбережжя. Україна демонструє, що реагуватиме, і боляче для росії, на спроби перекрити вихід до моря.

Керівник СБУ Василь Малюк, коментуючи нещодавні операції на морі з використанням безпілотників, наголосив, що всі вражені цілі є цілком законними відповідно до українського законодавства й норм міжнародного права.

«Сьогодні в процесі розробки й реалізації в нас дуже багато різних цікавих операцій, зокрема в акваторії Чорного моря. Обіцяю вам, це буде сюрпризом, особливо для наших ворогів», — додав Василь Малюк.

Голоси, які лунають і не відпускають

Ірина Плехова, Київ

Фото: Владислав Мусієнко

«Ніколи не селіться біля води! Це вбереже ваші родини від найшвидшого приходу окупантів», — ці слова-заповіт мого прадіда Олександра Урупи передавалися з покоління в покоління. Цими словами пояснювали, чому в 1920-х він обрав для родинного переселення місце на Херсонщині, де справді води не було — її потрібно було добувати. Ці слова лунають у моїй голові весь період від 24 лютого 2022 року, коли рфія здійснила повномасштабну агресію проти моєї держави. Ці слова не вберегли частину моєї родини, яка опинилася в окупації, але врятували життя моїх рідних від стихії води після підризу російськими військами Каховської ГЕС.

Повне безсилля

Із 6 червня 2023 року, коли ми дізналися про черговий терористичний акт росії, я весь час шукала інформацію з лівого берега Дніпра, тимчасово окупованого російськими військами. Варто зазначити, що, попри постійну інформаційну блокаду, українські громадяни все одно знаходили можливість комунікувати між собою. Практично одразу після новини було створено кілька чат-ботів для спілкування, що давало змогу людям на окупованій території об'єднуватися, допомагати в пошуках близьких, які опинилися в зонах затоплення, організувати евакуацію людей і тварин, допомагати продуктами й навіть відповідати на численні запити тих, хто зі звільненої території розшукував близьких. Скажу чесно, що від початку майже кожен відчував повне безсилля (адже масштаб катастрофи навіть тепер важко оцінити),

однак це тривало недовго. Уже в перші години люди почали об'єднуватися: шукати човни, організовуватись у мікробригади порятунку. При цьому, зі спілкування з місцевими волонтерами, був очевидним факт повного ігнорування ситуації окупаційною владою та військами (які часто до того ж вдавалися до крадіжок човнів у волонтерів).

Незбагненна сила духу

Деякі мої знайомі, у яких так само залишилися рідні на тимчасово окупованих територіях, змушені були впродовж 7 червня всіма доступними способами знаходити можливість евакуації своїх близьких, бо вже понад добу ті перебували на дахах затоплених будинків. Бути в цій інформаційній бульбашці й діяти — виклик, який стимулював дуже швидко ухвалювати рішення. До речі, вибору, куди їхати далі, якщо тобі пощастило бути евакуйованим, практично не було. Лише в кількох місцях Херсонщини (зокрема, у Скадовську) було організовано (здебільшого звичайними людьми, без жодної підтримки з боку окупаційної влади) місця для тимчасового перебування внутрішніх біженців. А найбільш реальна можливість вижити — це виїзд до Криму. І якщо в перші два дні після терористичного акту окупаційні війська лояльніше ставилися до таких перемішень, то згодом виїхати з українським паспортом до Криму стало майже нереально. Ба більше, виїзд із Голої Пристані та Олешок постійно супроводжувався інформацією, що окупаційні війська можуть закрити їх на карантин. Неодноразово люди писали

і про обстріли волонтерів та місць перебування біженців російськими військами. Залюкування людей — те, що постійно роблять окупанти. І тому вчергове вражає якась незбагненна сила духу українців, які, попри все, ризикуючи власним життям, допомагають одне одному.

Повідомлення, які залишаються без відповіді

Моїм знайомим пощастило: 7 червня їхні рідні виїхали до Криму, звідки з часом змогли виїхати до Литви, а потім повернутися в Україну. Так, цей маршрут виїзду через Крим та інші окуповані території до країн Балтії та Польщі — єдина можливість нині повернутися в Україну, на підконтрольну територію. І кожна така історія вражає, адже, окрім постійних донатів на ЗСУ, потреби війська, ми знову і знову об'єднуємось, щоб бодай кілька наших співвітчизників могли повернутися додому.

Попри скоординованість дій наших співгромадян, звісно, було й багато паніки. Тисячі повідомлень у чат-ботах про конкретних людей, благаання допомоги, нарі-

кання на те, що волонтери обіцяли, але не приїхали... Усе це голоси, які дотепер лунають і не відпускають. Зізнаюся: у ті дні я щодня (по кілька разів) відкривала таблиці з іменами та прізвищами людей, про яких заявляли їхні родичі, коли не могли з ними зв'язатися. І гортала й гортала тисячі прізвищ з надією побачити біля них зелену галочку «евакуйовано». І щоразу завмирала, коли біля якогось із них було написано — «загинув/загинула». За різними оцінками, на тимчасово окупованих територіях могли загинути понад 500 людей. Звісно, дізнатися правду про те, скільки українців втратили життя під час екоциду, ми зможемо лише після Перемоги.

Чат-боти за липень стали менш активними — не через те, що ситуація стабілізувалась, а зокрема тому, що люди якось до неї вже призвичаїлись. Проте й дотепер щодня з'являється мінімум одне повідомлення, що таким-то не вдалося за цей час зв'язатися з близькими. І все частіше ці повідомлення залишаються без відповіді.

Київські урочища можуть загинути й не від російських бомб

Іван Парнікоза, д.б.н., Київський еколого-культурний центр, Київ
Фото: **Владислав Мусієнко**

Київ — місто, значення якого становлять не тільки свідчення сивої давнини та золоті бані численних церков. Наша столиця це ще й одне з найбагатших в Україні міст із природничої і ландшафтної точки зору. Водночас столичний статус завжди створював для цієї природної складової цінності Києва великі проблеми. Адже під постійною загрозою реалізації тих чи інших інвестицій усе ще перебувають дніпровські острови, зокрема Київська Хортиця — Труханів острів, та багато інших, цінних з огляду на біорізноманіття, міських урочищ.

Короною природничих скарбів Києва, без сумніву, є таємнича Лиса гора. Зазвичай лисою в Києві вважали не одну гору. Це були і Юрковиця, і піщане узвишся на лівому березі поблизу Микільської Слобідки. Проте до наших днів у природному вигляді збереглося лише узвишся біля Видубичів. І саме за ним остаточно на київській мапі закріпилася назва Лиса гора. Історія порятунку Лисої гори це історія охорони природи в умовах війни. Але це не історія про те, як природа України потерпіла від ворога. Це історія, як її ледь було не знищено в тилу вітчизняними чиновниками й ділками.

Чому Лиса гора така цінна?

Лиса гора — фрагмент правобережного Київського плато площею майже 140 га, розташоване в межах столичного Голосіївського району поблизу станції метро Видубичі. Без сумнівів, за кількістю рідкісних видів Лисій горі немає рівних серед об'єктів не тільки Києва, але й подібних змішаних історично-природних об'єктів у Європі. Тут поширена низка червонокнижних (під охороною згідно з наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України №111 від 15 лютого 2021 року «Про затвердження переліків видів рослин та грибів, що заносяться до Червоної книги України (рослинний світ), та видів рослин та грибів, що виключені з Червоної книги України (рослинний

світ») і регіонально-рідкісних (охороняються Рішенням Київради №219/940 від 29.06.2000 року «Про затвердження переліку видів рослин, які підлягають особливій охороні на території м. Києва») видів рослин.*

В урочищі Лиса гора також збереглися окремі групи старовікових дубів віком 100–150 років. Найстаріший дуб — «Дуб Григорія Кожевникова» на висоті 1,3 м від землі має в охопленні 5,6 м. Його вік оцінюється в 500 років. Це високе (до 30 м) дерево зростає в Північному Лисогірському яру направо від дороги, що спускається від 7 потерни до підніжжя гори, нижче центральної апарелі. Рішенням Київради від 14.09.2017 року це дерево оголошено пам'яткою природи. Другий за віком дуб на висоті 1,3 м від землі має в охопленні 4,18 м. Його вік оцінюється в 300 років. Цей дуб рішенням Київради №730/6966 від 01.12.2011 року оголошений пам'яткою природи місцевого значення, «Дуб-Ви-

дун». Окрім того, ще два 300-річні дуби Лисої гори: «Ополченський дуб» (південно-східний кут урочища) та «Дуб Тотлебена» (на гласисі форту на південь від шпилья бастиону №2) були оголошені пам'ятками природи місцевого значення у 2013 році.

Мозаїчність ландшафту Лисої гори, зокрема поєднання лісових стацій з лучно-степовою рослинністю, а також близькість житлової забудови визначає розмаїття тварин, мешканців цього київського урочища. Багатство фауни зумовлює також той факт, що в тутешніх лісах, на відміну від експлуатованих лісгоспами, збереглося ще багато старих дуплистих дерев, що дають прихисток цілому ряду істот. На Лисій горі виявлено 15 червонокнижних видів тварин, серед яких найбільшу цінність становлять поширені тут кажани та рідкісні степові комахи. Численні види птахів, амфібії та плазуни урочища охороняються згідно з додатками до Бернської конвенції.

Історико-культурна цінність урочища полягає в наявності тут найбільшого в Європі фортового укріплення — Лисогірського форту. Побудований у 1870-х роках для захисту Дарницького залізничного мосту, цей форт добре зберігся, його конструкція та планування фактично не мають аналогів. Окрім того, форт пов'язаний з численними історичними подіями, зокрема брав участь в обороні Києва від німців у 1941 році, коли відіграв роль ключового укріплення, яке не пропустило їх до Дарницького мосту. На Лисій горі також наявна окрема археологічна пам'ятка трипільської культури.

За своїми показниками Лиса гора є практично унікальним у європейському масштабі фортифікаційним об'єктом, що одночасно має високу природоохоронну цінність.

Несподівана загроза

Різноманітні забудовники здавна поглядали на Лису гору як на 137 га території під забудову. Рівно стільки Лисої гори увійшло до регіонального ландшафтного парку «Лиса гора». Навколишні території, на жаль, ставали ареною забудови. Житлові масиви вирости із заходу та північного-заходу від гори. Незважаючи на численні протести природоохоронців, потворний комплекс «Світлопарку» не тільки знищив більшу частину урочища Покал, але й загрожує знищенням урочищу Галерний острів — головній складовій Києва як міста орхідей. А могло бути інакше і старовинні Галерні острови могли залишитися великим зеленим лугопарком. Але й у страшному сні ніхто не міг подумати, що дуже скоро буде атаковано й саму Лису гору, і то в який підступний спосіб! Виявилось, що Лиса гора це найкраще місце для розташування меморіального кладовища героїв українсько-російської війни і взагалі національного пантеону. Одразу дамо зрозуміти: жоден свідомий українець не виступить проти ідеї такого кладовища, проте розміщувати його на

Лисій горі — це майже те саме, що знести для цього Михайлівський золотоверхий монастир (повторно!).

Взагалі доручення знайти територію для кладовища дав Кабмін, а міські чиновники почали заподадливо шукати місце, при цьому, як ведеться, не забуваючи про свої інтереси. І спочатку під удар потрапила інша добре відома киянам місцевість — Бабин Яр. Місцевість, свята в нашій пам'яті — місце Голокосту, місце розстрілу українських патріотів, серед яких світла постать Олени Теліги, зелена оаза в місті... Щоби зберегти цю місцевість у непорушеному стані, 2019 року природоохоронці додатково захистили її статусом ландшафтного заказника місцевого значення. Проте вже 14 липня 2022 року Київрада з ініціативи мера Києва Кличка приймає рішення про розробку проєкту землевпорядкування для розміщення Національного військового меморіального цвинтаря площею 14 га саме на території заказника «Бабин Яр». Знайшлися вчені, які за гроші підписали висновок, що це можна зробити. Проте прийняте рішення грубо порушувало ст. 51–53 Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Згідно з ними необхідно, перш ніж голосувати в Київграді, отримати погодження Мінприроди України на зміну меж заказника, потім ухвалити рішення Київради про таку зміну меж, а вже лише потім займатися землевпорядкуванням. Але в Київграді на такі «дрібниці» вже звикли не звертати уваги. При цьому в ЗМІ з'явилася інформація, що кладовище буде просто поблизу Бабиного яру. Це не відповідало дійсності, адже територія, яку вилучали під кладовище, розташована в самому центрі двокілометрового урочища. Найдивніше, що на загрозу Бабиному Яру ніхто не звернув увагу! Жодних заперечень звідки би то не було не поступило! Поки природоохоронці думали, як рятувати Бабин Яр, раптом Міністерство ветеранів вирішило, що краще для кладовища підходить Лиса гора. З вогню та в полум'я. Найцінніший київський об'єкт! А вже 5 ве-

ресня 2022 року прем'єр-міністр Д. Шмигаль дав вказівку В. Кличку передати під кладовище Лису гору. Тут, окрім власне поховань, мали збудувати ще храм та адмінбудівлю. Столичний мер так кинувся виконувати це безглуздя, що вже 27 жовтня 2022 року Київрада, не скасовуючи попереднього рішення, ухвалює наступне. Цього разу під кладовище відводилося не 14 га Бабиного Яру, а 140 га Лисої гори! Київрада своїм новим рішенням запустила процес розробки детального плану кладовища. При цьому знову порушила два закони України: «Про природно-заповідний фонд» і «Про охорону культурної спадщини». Адже Лиса гора має подвійний статус захисту — регіональний ландшафтний парк «Лиса гора» (створений рішенням Київради №14 від 17.02.94), який оберігає його природну складову, та пам'ятки історії національного значення, що захищає найбільший в Європі Лисогірський форт, охоронний номер 260066-Н (Постанова Кабінету Міністрів України №929 від 10.10.2012). До того ж при підготовці рішення Київрада не заручилася висновком власної екологічної комісії, чим порушила власний регламент.

Окрім великої природної і історико-культурної цінності, Лиса гора зовсім не підходить як місце під національний пантеон з деяких зовсім прозаїчних міркувань. Адже за царської росії тут ховали страчених злочинців. Окрім того, гора нашпигована боєприпасами часів Другої світової війни. Розмінування у зв'язку з російською агресією закінчити не встигли. Та й сама слава Лисої гори пов'язана з відьомськими шабашами. Ну яке це місце для наших Героїв?

Проте кращого місця чиновники не змогли знайти. Зрештою, вони й не шукали. Для розміщення такого кладовища в Ізраїлі розглянули 50 варіантів, а в Києві — усього два. До того ж, користуючись воєнним станом, питання розміщення з громадськістю не обговорювали. Не питали також жодних фахівців.

Загроза насправді нависла не тільки

над Бабиним Яром та Лисою горою. Їхнє роззаповідання послужило би прикладом для всіх інших заповідних територій Києва. Це викликало б справжню ланцюгову реакцію нищення з таким трудом врятованої київської природи.

Тінь забудовників?

Варто звернути увагу на ту обставину, що спочатку говорилося про 17 га Бабиного яру, потім 100 га Лисої гори. А в кінцевому рішенні, яке прийняла Київрада, йшлося вже про 140 га! Ця площа перевищує площу регіонального-ландшафтного парку Лиса гора і красномовно свідчить про зростання амбіцій і планів не лише для кладовища. Стало зрозуміло, що під приводом забудови міські чиновники хочуть знести природоохоронні обмеження і прорватися на Лису гору з метою її освоєння. Цікаво, що з ідеєю зняття заповідності з Лисої гори та будівництва на ній житлового комплексу 6 жовтня 2022 року звернувся до Київради забудовник ТОВ «Екобудальянс». Тож, імовірно, забудовники скористалися, на їхню думку, дуже зручним для всілякого роду афер воєнним станом, що забороняє громадськості проводити пікети та мітинги. Процес відведення Лисої гори активно обслуговувало управління екології і природних ресурсів Київради під керівництвом одіозного в колі київських природоохоронців О. Возного.

Боротьба: тактика широко розголосу, суду та петиції

Зрозуміло, що київські природоохоронці не могли погодитися зі знищенням найціннішого об'єкту, незважаючи на специфіку даної ситуації. Фактично вони мали виступити проти кладовища для захисників у цьому місці. На це треба було мати відвагу. Дехто відмовив нам у підтримці. Мовляв, зараз люди розірвуть вас на шматки через військовий цвинтар. Не лізьте! Однак у Києві знайшлася

жменька готових протидіяти вандалам, чим би вони не прикривалися. Боротьбу організував директор Київського еколого-культурного центру В. Борейко. Цю людину, архітектора української природоохоронної ідеології, автора численних природоохоронних законів, творця сотень природоохоронних об'єктів, представляти в Києві не треба. Два київських доктори наук написали висновок — обґрунтування цінності об'єкту й заклик про неприпустимість його знищення. Дане обґрунтування знайшло безліч позитивних відгуків киян. Цінність Лисої гори була очевидна киянам і їх не вдалося ошукати. Використати світлу пам'ять полеглих для зала-

Загроза насправді нависла не тільки над Бабиним Яром та Лисою горою. Їхнє роззаповідання послужило би прикладом для всіх інших заповідних територій Києва. Це викликало б справжню ланцюгову реакцію нищення з таким трудом врятованої київської природи

годження своїх чорних планів київським чиновникам не вдалося.

Захисники Лисої гори, а разом і Бабиного яру, діяли. Киянин П. Рациборський зареєстрував на сайті Київської ради петицію проти знищення Лисої гори. В. Борейко із захисником дикої природи Києва М. Погребиським почали розміщувати в соцмережах матеріали на захист Лисої гори та Бабиного Яру. 23.02.23 року в Києві, в інформагенції «Укрінформ», відбулася пресконференція захисників Лисої гори.

Головним способом боротьби було обрано суд. Як ми вже вказували, під час ух-

валення рішення Київська рада припустилася численних порушень законодавства. Це й було використано. У найкоротші терміни КЕКЦ підготував позов проти рішення Київської ради щодо Лисої гори та подав його до суду. На жаль, Окружний адміністративний суд Києва якраз у цей час був закритий президентом В. Зеленським, і нам довелося подати позов до такого суду Київської області, де через закриття міського суду одразу утворилися завали в роботі. А це, звісно, відкладало наш суд на невизначений час. Проти ідеї розміщення військового кладовища на Лисій горі різко виступила депутат Київської ради та боєць ЗСУ А. Михайлова, а також кияни-екологи та бійці ЗСУ А. Хрутьба та О. Андрос. На захист Лисої гори підключилися і язичники, що мають на Лисій горі своє святилище. Вони теж активно вступилися за гору.

21 березня 2023 року в Київському окружному адміністративному суді суддя Г. Василенко провела перше судове засідання за позовом Київського еколого-культурного центру (КЕКЦ) до Київської ради на захист заповідної Лисої гори від забудови під військове кладовище. На засідання прийшло багато киян, які підтримували позов. На засіданні було схвалено клопотання двох громадських організацій та двох фізичних осіб увійти в судовий процес на боці КЕКЦ у якості третьої сторони. Причому одна із громадських організацій була з Івано-Франківська, її активісти вважають за необхідне підтримати киян у боротьбі за Лису гору. Кияни переказали також власні гроші на ведення цієї судової справи.

6 квітня 2023 року в Київському окружному адміністративному суді відбулося чергове засідання за позовом КЕКЦ до Київської ради з вимогою визнати незаконним рішення Київської ради щодо будівництва військового кладовища на Лисій горі. Під час засідання було з'ясовано, що Київська рада не виконала ухвалу суду про публікацію інформації про відкриття даної судової справи щодо згаданого вище рішення Київської ради. Протягом майже двох місяців ке-

рівництво Київради ігнорувало цю ухвалу суду (що загалом дуже схоже на київську владу, яка приймає незаконні рішення, не поважає суди, а оперативно працює, лише коли питання стосується виділення землі під комерційну забудову). Тому суддя Г. Василенко прийняла ухвалу, у якій попередила керівництво Київради, що в разі подальшого ігнорування Київрадою ухвал суду воно буде притягнуто до кримінальної відповідальності. Крім цього, суд задовольнив клопотання КЕКЦ та представників інших громадських організацій та залучив як третю сторону на боці КЕКЦ громадських активістів, а також музей «Київська фортеця» та Міндовкілля України.

Реакція громадськості, влади та ЗМІ

Реакція київської громадськості втілилася в дуже швидкій появі необхідних 6 тисяч голосів під петицією на захист Лисої гори. У наших постах на фейсбуку ми не знайшли жодної реакції простих громадян, що підтримувала б варварські дії влади.

Натомість представники влади реагували зовсім по-іншому. Звичайно, В. Кличко петицію громадськості не підтримав. Насправді це не здивувало. Мера ніколи не турбувала пам'ятки природи та культури. Але що нас вразило — це кричуще боягузтво й бездіяльність усіх без винятку органів влади, які за своїми службовими обов'язками повинні були зупинити акти вандалізму, що готуються в Бабиному Яру й на Лисій горі. Міністр екології Р. Стрілець не зробив нічого на захист Лисої гори та Бабиного Яру (хоч чиновники нижчого рівня з цього міністерства нам надавали допомогу). Міністр культури О. Ткаченко також не зробив нічого на захист Бабиного Яру та Лисої гори. Більше того, на запити щодо того, що Мінкультури зробило на захист цих об'єктів, щодо Бабиного Яру прийшла з цього міністерства відписка, а щодо Лисої гори відповіді взагалі не було.

Департамент культури КМДА, комісія з культури Київміськради та заступниця Кличка з культури Старостенко ніяк не реагували. Заступник голови екологічної комісії Київміськради В. Сторожук взагалі підтримав знищення Лисої гори. Але найбільш відзначилася наша доблесна київська прокуратура. Отримавши з Генпрокуратури України скаргу щодо Бабиного Яру, вона переслала її до прокуратури Шевченківського району, де її тихо поховали, а іншу скаргу щодо Лисої гори київська прокуратура переслала В. Кличку. Це приблизно те саме, якби ви написали в поліцію скаргу про напад на вас бандитів, а поліція цю скаргу пересилає для розгляду цим бандитам. Справжній параліч влади.

У певний момент з'явився відчай. Петицію відхилили, державні органи не діють. Чиновники за підтримки деяких ЗМІ створювали картину, що вже все вирішено й не варто чинити опір цьому безглузду акту. Треба сказати, що, на відміну від Лисої гори, жодне ЗМІ не виступило на захист Бабиного Яру від забудови під військовий цвинтар. Проте, як ми пам'ятаємо, рішення щодо Бабиного Яру також прийняте не було.

Ще одну петицію на захист Лисої гори чиновники Київміськради одразу заблокували. Кому треба віддати належне, то це керівнику національного історико-архітектурного музею «Київська фортеця» О. Новіковій-Вигран, до інституції якої належить Лиса гора. Вона як могла захищала від свавілля цю унікальну пам'ятку природи та культури й допомагала нам. І це, незважаючи на пряме підпорядкування музею київській владі.

В. Борейко разом із депутатом Київміськради О. Пинзенік та активістами А. Моріною та М. Юр'євим об'їздили Київ. У результаті було виявлено щонайменше п'ять місць, перспективних для розміщення там військового кладовища. Згодом О. Пинзенік зустрілася з В. Кличком і розповіла йому про це. Той написав листа Д. Шмигалю, запропонувавши під забудову частину

ВДНГ, де було 250 га вільної території. Це переконало, що вільні території в Києві для створення кладовища є, і губити цінності не треба.

Перемога

Головною надією в боротьбі за Лису гору та Бабин Яр мали стати судові засідання. Тому КЕКЦ оголосив міський збір коштів на суди (припускалося, що їх буде кілька й за різними позовами), а також на серію пресконференцій, щоби пробити інформаційну блокаду.

Перемога прийшла зненацька. 17 січня 2023 року прем'єр-міністр України Д. ми-

Забудовники скористалися дуже зручним для всілякого роду афер воєнним станом, що забороняє громадськості проводити пікети та мітинги. Процес відведення Лисої гори активно обслуговувало управління екології і природних ресурсів Київради під керівництвом одіозного в колі київських природоохоронців О. Возного.

галь доручив Кличку знайти нове місце під Національний військово-меморіальний цвинтар. Напевне, посилення опору громадськості переконало його не наполягати на такому рішенні. Кладовище вирішили робити на базі Національного заповідника «Биківнянські могили». Значимо, що в цього меморіального місця давно були плани розширення діяльності з увічнення героїв України, для чого не було коштів.

Проте залишалася ще одна проблема.

Справа в тому, що рішення щодо Лисої гори Київрада не скасовувала. Й оскільки Лиса гора площею 140 га є бажаною метою для забудовників, була потенційна загроза, що потім, коли стихне шум, почати забудову гори під котеджі та багатопверхівки. Тому Київський еколого-культурний центр продовжував працювати щодо скасування рішення щодо Лисої гори. Це спрацювало. Тож Київрада нарешті підготувала проєкт рішення про скасування свого рішення про розробку ДПТ для будівництва військового кладовища на Лисій горі, яке незабаром було прийняте.

Замість епілогу

На жаль, отримана громадськістю перемога не ставить крапку в спробах міських чиновників знищити Лису гору чи Бабин Яр. Зокрема, управління екології Київради продовжує саботувати розробку необхідного для функціонування та захисту регіонального ландшафтного парку «Лиса гора» документа — Положення про регіональний ландшафтний парк. Проєкт такого положення вже 2 роки лежить на розгляді в управлінні, офіційно поданий туди землекористувачем — музеєм «Київська фортеця». Не рухається також справа підготовки проєкту організації цього РЛП. Для цього потрібні кошти, щоб замовити цю роботу спеціально ліцензованої організації, яких музей не має. Проте ні Мінприроди, ні управління Київради це питання вирішувати не бажають. Не бажають — бо це вигідно, щоб утримувати цей об'єкт у якомога слабкішому стані. Відсутністю цих документів, зокрема, довгий час користувався КП УЗН Голосіївського району, який використовував Лису гору як місце заготівлі дров. Отже, нагальне питання — домогтися підготовки цих документів, які врегулюють зонування Лисої гори, а також ті типи активності, які тут дозволені. Необхідно затвердити відповідні документи і для заказника «Бабин Яр», як і для багатьох інших об'єктів

природно-заповідного фонду столиці. Від того, чи вдасться переломити опір київських чиновників, залежить, чи в майбутньому, так само як зараз вітер буде гой-

дати стебла степових трав на таємничій київській Лисій горі...

* До таких, що охороняються Червоною книгою України (ЧКУ), належать: красуня лучних степів — сон-трава лучна (*Pulsatilla pratensis*), еталонна рослина степів — ковила волосиста (*Stipa capillata*), а також таємничі лісові орхідеї: коручка чемерникова (*Epipactis helleborine*) та гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis*).

До регіонально-рідкісних належать: проліска дволиста (*Scilla bifolia*) — навесні вся гора блакитна від неї; ряст порожнистий (*Corcydalis cava*) — надзвичайно виточена лісова красуня; конвалія травнева (*Convallaria majalis*), що презентації не вимагає; анемона лісова (*Anemone sylvestris*) — рослина, що квітує на початку літа великими білими квітами; півники угорські (*Iris hungarica*) — дикі півники нашої флори та козельці пурпурові (*Scorzonera purpurea*) з рожевими квітами, що пахнуть ваніллю.

Тут також поширені такі рідкісні для Києва види, як зірочки червонясті (*Gagea erubescens*) та гвоздика перетинчаста (*Dianthus membranaceus*). Це рослинні раритети, які можуть здивувати навіть досвідченого ботаніка.

На Лисій горі поширені угруповання, які охороняються в Європі Оселищною директивою ЄС. Зокрема, угруповання *Quercus-Fagetea*, порядку *Carpinion* представлені асоціацією так званого дубово-грабового лісу субконтинентального (*Tilio-Carpinetum*) — код угруповання 9170-2. Різнобарвні лучні степи — код угруповання 6210, Паннонські лучні степи та остепнені луки — код 6240. Лучні степи охороняються також згідно з Додатком I до Резолюції № 4 Бернської конвенції: E1.2 — Багаторічні трав'яні кальцефітні угруповання та степи, а також комплекс біотопів X18 — Степи, що заростають лісом.

Угруповання ковили волосистої або тирси також внесено до Зеленої книги України (Зелена книга України, 2009).

У тутешніх лісах зафіксовано також наявність двох рідкісних видів грибів: печериці Романьєзі (*Agaricus romagnesii*), ЧКУ, категорія зникаючий вид (*Agaricus bresadolanus*) та гельвели-монашки (*Helvella monachella*, ЧКУ, категорія вразливий вид).

КУЛЬТУРЕВІЮ

Думати папіроси

Ростислав Кузик, Львів

Фото: автор

Щоразу, коли він дістає цигарку, — кілька хвилин крутить її в пальцях перед тим, як закурити. Я ніколи не питав його, чому він це робить. Можливо, так йому більше смакує. Можливо, за ті кілька хвилин він встигає подумати — так, як уміє лише він — над чимось важливим. Над новим романом, якого не писатиме. Чи есеєм, який, можливо, таки напише. Хтозна.

Мені чудово відомо, як може смакувати папіроса, яку носиш у кишені якийсь час, а потім дістаєш — зігнути, майже зламану цигарку, з якої висипалося трохи тютюну, — і закурюєш. Особливо, якщо це остання чи єдина папіроса. Серед усіх слів, якими ми можемо позначити сигарету, він використовує саме це — папіроса. Курити папіроси. Диміти папіросами. Смалити папіроси. У правильному називанні речей схована їхня суть. Таким чином при довгій і регулярній практиці можна пізнати суть усіх речей. А з ними — і всього світу.

Не маю сумніву, що він знає про світ незрівнянно більше від багатьох із нас. Тим паче про свій світ (чи, точніше, його важливу частину) — місто з історичним центром та високоповерховими околицями, такими залізобетонно-склопластиковими й однаковими. Він — один із творців міту цього міста. Один із творців міста, якого насправді немає. Він знає не лише назви вулиць у цьому місті, а й історії тих, чіми іменами названо вулиці. Він знає історії не лише людей, а й будинків — тих, які будували люди; тих, у яких люди жили, тих, у яких люди помирали; тих, які люди знищували.

Поки я був у цьому місті, мені випала нагода поговорити з місцевим письменником. Харизматичним, стильним та неймовірно ерудованим. Ми дотримувалися тем, які самі собі визначили, однак наша розмова вела нас за собою, а не навпаки. У якийсь момент вона вивела нас до теми Нобелівської премії для українських письменників.

Спершу він не хотів казати, хто б це мав бути, але я всяко допитувався, бо мені було важливо почути його думку і зіставити зі своєю. Кого, кого ж він вважає гідним цієї премії? Спершу письменник назвав одне ім'я — мовляв, оцей добре пише про універсальні речі (на його думку, з якою я цілком погодився, письменник має писати про універсальні, зрозумілі для всіх речі, аби бути визнаним Нобелівським комітетом). Додав, що автор, якого він назвав, має і закордонну відомість, і переклади, і вплив. Тому шанси чималі. Я погодився.

Однак перепитав, чи є ще хтось гідний — не лише за сумою факторів, а лише за якістю текстів. І він назвав ім'я, яке я сподівався почути. Додав, що той, кого було названо, геніально пише геніальні тексти. Можливо, вони не будуть зрозумілими для

пересічного португальця, англійця, фіна чи шведа (а для отримання Нобелівської премії з літератури, яка вручається у Швеції, надзвичайно важливо мати переклади шведською), однак неодмінно затягнуть його в той міфічний і магічний простір, про який пише наш письменник. Затягнуть — і не факт, що випустять.

Я лише ствердно кивнув, адже той, про кого ми говорили, справді геніально пише геніальні тексти. Лиш кілька речень із його роману про гори вартують цієї премії. Тут у мене і співрозмовника не було жодних сумнівів. Щоразу, думаючи про Нобелівську премію для української літератури, я доходжу до єдиного імені — того, яке так вперто не називаю в цьому тексті. Але водночас я постійно думаю про те, як цьому автору приходять на думку такі геніальні тексти. Відповіді на це питання я досі не маю, однак тепер перебуваю на крок ближче до неї. Адже я бачив, як він курить, перед тим діставши папіросу й покрутивши її в пальцях кілька хвилин.

Анастасія Левкова:

«Після перемоги маємо демаскувати все, що відбувалось у Криму не лише ці дев'ять років, а й до того»

Спілкувалася **Наталія Колегіна**

Фото: **Марішка Дацко, Оксана Вербовацька, Віталій Федук**

Як поєднати в собі постаті письменниці, літредакторки й журналістки? Яким чином літературна антологія творів про Крим формує ставлення до кримськотатарської культури? Як порозумітися з мешканцями Криму після нашої перемоги? Розповідає Анастасія Левкова — письменниця, культурна менеджерка та кураторка літературного конкурсу «Кримський інжир».

Упродовж десяти років, з 2007-го до 2017-го, ви працювали в мережі книгарень «Є» — артменеджеркою першої київської книгарні, потім львівської, а згодом і керівницею артнапрямку всієї мережі. Тож мали нагоду спостерігати й ініціювати глобальні зміни у функціонуванні книжкового ринку. Як ви зараз оцінюєте зміни у сфері, які відбулися?

Я працювала з першого дня існування «Книгарні Є» протягом десяти років. Так вийшло, що це був підйом книжкової сфери в Україні. Я мала змогу спостерігати, як стрімко й динамічно наповнюються видавничі ніші, які донедавна були порожніми. На початку в нас зовсім не було масової літератури. Однак було кілька ідей, як наповнити цю нішу. Наприклад, сестри Оріся і Леся Демські ініціювали написання масових романів, які будуються за певними сюжетними схемами. Але така пропозиція швидко відсіялася, а на ринку з'явилися нові українські тексти. З'явилася українська фантастика, вражав феномен Макса Кідрука з мандрівними текстами, а потім технотрилерами.

Я бачила, як ринок наповнюється перекладною літературою, що давала стимул для створення нашої. Так, скажімо, ви-

давництво «Темпора» стимулювало написання репортажів тим, що перекладало закордонні тексти цього жанру: Кшиштофа Варгу, Маріуша Щигела, Вігольда Шабловського, Яцека Гуго-Бадера... Вони заснували конкурс «Самовидець» — і з'явилися українські репортажі. Так само з літературою для підлітків — у 2000-х роках її ще не було, а коли почали активніше перекладати закордонні книжки й вести дискусії про те, як нам писати для підлітків, то почали з'являтися нові тексти для цієї аудиторії.

А ще в той період стали популярними книжкові заходи. Спершу «Книгарня Є» була чи не єдиним місцем зустрічей. Звісно, були ще університети, але вони збирали переважно університетську аудиторію, натомість «Книгарня Є» була для всіх. Коли я повернулася до Києва на початку 2016-го як артдиректорка мережі, то була вже купа місць для зустрічей з письменниками та презентацій. Їх проводили тепер і інші книгарні, як-от «Моя книжкова полиця», і різноманітні кав'ярні, наприклад, «Остання барикада», — якось я відвідала там лекцію Євгенія Стасіневича про угорський роман. З 2011-го існував «Книжковий Арсенал», розширювалася мережа книжкової інфраструктури.

У вашому письменницькому доробку є різноманітні книжки: автобіографічний роман «Старшокласниця. Першокурсниця» («Видавництво Старого Лева», 2017), нонфікшн «Спільна мова. Як народжуються і живуть слова» (Видавничо-освітній проєкт «Портал», 2020) для підлітків та видання для дошкільнят «Ашик Омер» («Портал», 2020). Нещодавно вийшла друком книжка для дорослої аудиторії «За Перекопом є земля» («Лабораторія», 2023). Як би ви прокоментували специфіку взаємодії з читачами різного віку й роботу з різними художніми жанрами?

Несподіванка і для мене в тому, що я працюю в таких різних жанрах. Бо іден-

тифікую себе передусім як «дорослу» романістку. Про дорослі тексти я фантазувала ще змалечку, коли задумувала перші книжки. Завжди мислила або нонфікшном, або романами. Нонфікшн пишу, мабуть, завдяки своїй здатності пояснювати просто якісь складні речі, наприклад, висвітлити феномени різних мов, як у книжці «Спільна мова. Як народжуються і живуть слова».

Дитяча книжка «Ашик Омер» створена на замовлення видавництва «Портал». Вони запропонували мені написати про щось кримськотатарське, коли засновували серію літератури для дітей про інші національні спільноти в Україні. Оскільки я в темі, то легко погодилася. Але я не мислю дитячими книжками, принаймні поки що, поки моїй дитині лише кілька місяців. Можливо, згодом думатиму й у такому ключі.

Мій стиль мислення налаштований на те, щоб писати досить просто для дорослих або підлітків. До останніх ставлюся як до дорослих, у котрих просто ще мало досвіду. Знаю, що підлітки шукають авторитетів, хочуть на когось орієнтуватися. Тому з ними є сенс ділитися прожитим. Книжку «Старшокласниця. Першокурсниця» писала з думкою, що в підлітковому віці я прожила щось таке, що може відгукнутися і допомогти теперішньому поколінню. Оцю книжку та «Спільну мову» читали й дорослі, а мені випадало частіше спілкуватися якраз із ними.

Усі ці книжки вийшли вже тоді, коли я працювала над кримським романом — «За Перекопом є земля». Його вважаю на сьогодні своїм головним твором. Це — найдорожча для мене книжка: за емоціями, зусиллями та часом, які я в неї вклала.

Водночас ви є авторкою журналістських текстів та літературною редакторкою у The Ukrainians Media. Як ви поєднуєте такі різні напрями роботи з текстом? Чим для вас є кожна з ваших іпостасей — письменниці, літредакторки й журналістки?

Для мене це одне й те саме! Головне, що в усіх випадках переді мною є текст, який потрібно вдосконалити — коли я редакторка, або скласти в слова — коли я авторка. У мене літературознавча освіта, яка передбачає роботу з текстами та їх аналіз. Тому письменництво, редагування текстів у The Ukrainians, написання журналістських матеріалів — це для мене одне й те саме. Як журналістка зазвичай говорю про літературу — записую інтерв'ю з письменниками, літературознавцями, перекладачами, гравцями книжкового ринку. Уся моя діяльність так чи інакше пов'язана з книжками. Коли мене запитують, де й ким я працюю, відповідаю, що працюю в книжковій сфері.

Задум написати книжку про Крим з'явився у вас ще у 2012-му. Відтоді ви їздили на півострів, проводили інтерв'ю з місцевими фахівцями й мешканцями, збирали історії. Ви не походите з Криму й не мешкали там. Чому та як вас зацікавила тема кримськотатарської культури та ідентичності?

У мене немає цікавої відповіді на це питання. Так склалося випадково. У 2012 році, коли я вкотре приїхала до Криму, уперше побувала в Бахчисарая та кримськотатарському будинку. До того я була в інших містах та містечках. Тоді саме виходили польські репортажі в перекладі українською, тож я вирішила написати про Крим щось таке, як пише Маріуш Щигел. Кримськотатарська тема була мало кому відома, тож я подумала, що це може бути цікаво на материк. За рік до анексії я з'їздила в Сімферополь на резиденцію. Тим часом у моєму житті з'являлися люди, з якими я могла поговорити про Крим. Коли його відібрали, багато людей переїхали з півострова на материк, тож я далі спілкувалася та збирала свідчення тут, на материк. За окупації лише раз їздила в Крим — наприкінці серпня 2014-го.

Коли я збирала свідчення, у моїй голові вже був сюжет. Я розуміла: якщо моя ге-

роїня досліджує весільні традиції, то вона мала навчатися на культурології в Сімферополі — отже, я шукала таку людину. Якщо я знала, що в мене героїня — онучка НКВДиста, то знайшла жінку, яка мала дідуся з КДБ. Мені треба було висвітлити тему театрів у Криму — тож я спілкувалася з режисеркою Галиною Джикаєвою. Я прицільно вишукувала людей, які мали допомогти мені зрозуміти моїх героїв. Бувало й так, що в розмовах я знаходила цікаві елементи, які теж ставали сюжетними поворотами.

У моїй історії з кримським романом є багато нелогічного. Його трактую так: Всесвіту треба було, щоби хтось написав роман про Крим, і ця ідея постукала до мене, обрала партнеркою мене й у нас склалося.

Співзасновник громадської організації КримSOS Алім Алієв сказав, що

роман «За Перекопом є земля» — це роман ізсередины Криму. Що вам допомогло зануритись у кримське життя і відтворити його в книжці з погляду не спостерігачки, а співучасниці?

Я думаю, що помічними стали дві речі: моя емпатія до людей та здатність опрацювати матеріал. Я підійшла до написання роману по-дисертаційному: збирала матеріал, спілкувалася з людьми й завжди багато уточнювала, випитувала деталі, з'ясовувала всі невідомі. Завдяки емпатії я змогла вжитися, подивитися на світ очима своїх героїнь. Хоч я не є етнічною росіянкою і ніхто з моїх родичів не служив у спецслужбах, як у героїні роману. Звісно, у ній є щось від мене: якісь риси вдачі або пережиті емоції. Але це зовсім не автобіографічний роман.

З 2018 року ви координуєте українсько-кримськотатарський конкурс «Кримський інжир». У «Видавництві Старого Лева» видали вже четверту збірку на основі конкурсу. Як «Кримський інжир» формує ставлення до кримськотатарської культури?

Як на мене, наш конкурс впливає на уми та серця. Він допомагає багатьом людям на материковій Україні пам'ятати про Крим. До питань облаштування Криму в політичному сенсі звертаються політичні діячі, як-от Рефат Чубаров чи Таміла Ташева. А ми порушуємо питання кримськотатарської та загалом кримської культури та ідентичності на рівні художнього тексту чи літератури, у такий спосіб можемо достукатися до більшої кількості прошарків суспільства. Люди, які не слухають політиків, можуть дізнатися більше про Крим завдяки текстам із «Кримського інжиру».

Коли у 2018 році ми започатковували конкурс, говорили про те, що в українській літературі, на відміну від російської, Крим майже не представлений. Це нібито давало росіянам право говорити, мов-

ляв, це ж їхній Крим, бо про нього писали Пушкін, Толстой, Чехов, Купрін та інші. Тоді як ми не мали на що послатися. Заснували цей конкурс зокрема і для того, щоб освоювати цей наш регіон у культурному ключі. Думаю, що ми в процесі досягнення цієї мети.

Українські письменники ХХ століття — Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Микола Зеров — так чи інакше екзотизували Крим. Він був чимось дивовижним, незвичайним. Водночас у текстах на конкурсі «Кримський інжир», як і в моєму романі «За Перекопом є земля», намагаємося показати Крим ізсередины. Журі конкурсу відбирає найкращі тексти за літературною якістю з-поміж дуже різних. Є і такі, які ми іронічно звемо «сувенірною літературою» — про те, як гарно було відпочивати в Криму. Зазвичай вони і зроблені неякісно — добре написані тексти показують Крим без екзотизму.

Мені імponує, що в нас є тексти про кримських татар, які писали українці з материка. Наприклад, текст про депортацію Наталії Смирнової в другому виданні «Кримського інжиру» від 2020-го. Потім авторка написала книжку про депортацію для дітей «Крим Керіма».

Кримськотатарська література перебуває в слабкій позиції через окупацію, а кримськотатарська мова є zagrożеною. У Криму було лише 15 шкіл із кримськотатарською мовою навчання, а решта 600 шкіл — з російською. Далеко не всі кримські татари володіють кримськотатарською, а що вже казати про інші спільноти! Отже, велика вага конкурсу в тому, що українська література поповнюється творами про Крим та його проблеми.

Ось уже дев'ять років українці в Криму та на материковій Україні переживають різні досвіди, зокрема емоційні. Яким чином ми зможемо

подолати прірву досвідів та порозумітися з мешканцями Криму після нашої перемоги?

Це дуже складне й болюче питання. Я думаю, що наше головне завдання — це дати знання людям у Криму. Через пропаганду вони не розуміють, що відбувається в Україні насправді, вірять вигадкам про розіп'ятих хлопчиків у трусиках і таке інше. Нам треба буде дати розуміння про те, що відбувається в Україні — через освіту й культуру, уроки історії, мов, літератур, фільми, передачі та медіа. Розповісти, що відбувалося ці 9 років з Україною та із самим Кримом, бо вони так само мають спотворене уявлення і про себе. А ще маємо з'ясувати історичні моменти та розглянути проблемні питання, які нас роз'єднують.

Ясна річ, мають відбутися і всілякі політичні процеси — люстрація зрадників, чиновників, виїзд людей, які приїхали з Росії. Усе це має робитися згідно з нормами міжнародного права щодо деокупованих територій. Після перемоги маємо дема-

скувати все, що відбувалось у Криму не лише ці дев'ять років, а й задовго до того — розповісти, як російські письменники колонізували Крим культурно. Лише таким чином нам вдасться зблизитись.

Роботи, тривоги і дні

Юлія Озен, Київ

Мій турецький чоловік запитує: «Що вирізняє українців, хай би де вони були? Звісно, беручи до уваги не мову, а суто поведінку. Наприклад, будь певна: якщо людина годинами стовбичить (чи навіть приносить собі стільчика й чай для більшої насолоди), заморожено споглядаючи роботу будівельної техніки, перед тобою турок. А як щодо українців? Що ви робите?». Гм, кажу. Виходимо на протест, аж до революції, якщо треба; а ще — саджаємо щось у землю, щоб проізрастало. Це так класно, каже чоловік, що не перестає захоплюватися, як доглядають мініатюрні сади й городи ледь не біля кожного київського під'їзду, принаймні

в нашому районі. Не знаєш ти, думаю, як бував Київ навесні й улітку 2022-го: люди хвилями поверталися додому й садили, садили, як навіжені. Приголомшлива форма бунту. Я вже бачила таке в дитинстві, у мультику «Долина папороті», коли злого духа, велику смертоносну машину перемагає Життя, запустивши їй усередину осяйні зернятка, обплівши зеленими паростками, покривши квітами відразливу сутність і врешті заглушивши її повністю. Скверна зникла зі світу, Ліс вистояв.

Щодо лісу, до речі. Раніше не уявлялося, що ходити в ліс довго, дуже довго, хтосьна-скільки може бути заборонено. Наш рятівник під час пандемії ковіду тепер недоступний, небезпечний; поїздка на дачу нині не передбачає кількогодинного розчинення в лісовій природі. Слава Богу, наш район Київщини не був під окупацією, та підірватися на міні, залишеній для ворога, було б геть по-дурному. Ще чимало збитої гидоти нападало, думаю собі, поки маршрутка їде між височенних акацій, проминає світлий пам'ятник Юрію Вербицькому, що дивиться в небо, прямує далі, гальмуючи на типових зупинках «Амбулаторія», «Центр», — стовпи біля них несуть кошики лелечих гнізд, звідки витикається дві-три голови. У мене вібує повідомлення «Влада України сповістила про тривогу — Київська область. Негайно пройдіть в укриття», а в когось уже волає на повен голос.

— Що це? — похлоплюється літня жінка через прохід.

— Тривога, — кажу.

— Боже, — вона промовляє це тихо і ствердно, з домішкою подиву, що досі не випарувався: як це, мовляв, ракетами по людях?

Водій як їхав, так і їде. Йому нема куди нас везти, окрім прокладеного маршру-

ту: усе одно кожне вийде на своїй зупинці й вирушить до персонального укриття — до рідних стін, до землі. Робота кличе.

«Українська правда» в публікації 15 лютого 2023 року, посилаючись на опитування Київського інституту соціології, проведене торік наприкінці грудня, зазначає: більшість дорослих жителів України, незважаючи на вік, стать і місце проживання, вирощують рослини, і здебільшого роблять це для задоволення, а не через необхідність. Робота на землі — універсальна й великою мірою важлива діяльність для багатьох мешканців нашої країни. Зокрема, абсолютна більшість опитаних погоджується з твердженнями: «Догляд за рослинами — своєрідна терапія», «Садівництво — хороший спосіб перепочити від проблем», «Робота на землі — частина української ідентичності». Навесні я часто натрапляла на рекламне зображення одного з гіпермаркетів, де розлучені овочі та фрукти, озброєні садовим інструментарієм, проголошують: «Це наша земля — і нам її садити!». Споконвічна українська медитація та спосіб прогудуватися набули додаткових сенсів, стали формою опору, знятості. Обробляння землі на ще не повністю розмінованій території. Збирання урожаю під обстрілами. Плантація картоплі на дні Каховського водосховища (бачила відео в одному телеграм-каналі). Це наш корінь, фундамент. Міцна основа, що повертає відчуття безпеки, підірване страхом у перші місяці великої війни. Практикуємо заземлення на присадибних ділянках, балконах, підвіконнях — хай навіть це вирощування мікрозелені на кокосовому волокні чи лляному килимку. Хронічний стрес породив мою мігрень; садівникуючи, я долаю стрес; мікрозелень гірчиці, як написано на упаковці з насінням, допомагає від мігрені. Бінго.

На дачі, втім, вирощуємо не мікро-, а звичного розміру зелень — додавати в салат, лаваш із сиром та помідорами чи їсти просто так: руколу, гірчицю, японську гірчицю, шпинат, крес-салат, кінзу, петрушку. Огірки, помідори, баклажани, пе-

рець, кукурудзу, моркву, редиску — само собою. Просо в колосках, улюблені ласощі папужки. Наші літні смаколики — кабачки й патисони. Виноград, суниці й полуниці, смачнющий аґрус, малину (власне, вона росте сама, погрожуючи захопити все навколо). Прибулих із Туреччини бамію та коров'ячий горох (наче освоїлися). Окрема тема — квітник. Нарциси, гіацинти, мускарі, півонії, іриси, лаванда, матіола, гвоздика, чорнобривці, газанія, цинія, лілії, традесканція, кампсис, волошки, гібіскус, соняхи, величезні кущі хризантем... Цьогоріч посадили ще бавовну, її листочки хтось періодично під'їдає — певно, смачна. Лісова фіалка насадилася сама в кількох місцях: якщо не можеш піти до лісу, ліс прийде до тебе. Чи прилетить — іноді з'являється красуня сойка, ожвавлюючи звичне товариство горобців, синичок, горлиць, плісок білих і горихвісток чорних.

Люблю слухати Ігоря Козловського — правдива розкіш, надто у важкі часи. Пан Ігор часто наголошує в лекціях та інтерв'ю: ознаки духовної зрілості людини — усвідомленість і відповідальність. Міркую собі, що робота на землі вчить і одного, і другого. Крім того, м'яко напучує: усе змінюється, приймай із вдячністю і віддавай без жалю. Не поспішай, натомість плинь разом із потоком циклів, розчинившись у ньому. Природа не знає, що таке дедлайн (страшне якесь слово). Завжди є що робити — і відповідна пора на все, є мотивація і почуття обов'язку, помітні результати праці, що дають натхнення і радість. Відчуття втраченого часу тут невідоме. Зникає проблема прокрастинації, що виринає щоразу, коли відкриваю ноутбук (давно-давно в соцмережах гаялося час для розваги, нині ж це передусім можливість дізнатися, чи знайомі живі й цілі). Працюю з текстами, як і раніше, — але тепер це значно важче,

ніж громадити сухе бадилля, висмикувати бур'ян, підживлювати добривом новопосадженців. Усередині залягла безмовність. Складно формулювати речення: слова, що колись не підводили, забуваються, здаються недоречними, не тримаються купи. (Як хтось може одразу відгукуватися художніми текстами на жахливі події сьогодення, буває, навіть у межах доби, не втямлю). На природі так добре мовчиться. Земля, наче блискавичник, вбирає струм того неназваного, що накопичується в тілі.

Нудотного звуку сирени в селі не чути. Не припиняє роботи місцевий базарчик, у нього власні цикли. Охайна лігня пані (колготки, світла хустка) вибирає нам картоплю з-поміж любовно, акуратно спакованої городини («дуже добра картопелька, подякуєте»). На прощання вона каже «бувайте здорові», а потім, пригадавши сучасну формулу, додає: «Гарного вам дня!». Їй уже навздогін: «І мирного неба нам скоріше». Мене пронизує спалах любові до неї, до всіх наших людей. До жінок у маршрутці, з їхніми однаковими короткими зачісками й золотими сережками. До стильного юнака з довгим темним волоссям, що розплачується з водієм, сідає на місце й дістає якусь жовту коробочку, щоб покласти туди металеву решту. Це яйце від кіндера. Водій рушає. Ми, похитуючись і поцокуючи, як ті дрібні монети, котимось у яйці-райці маршруткки. Сіяти, збирати, утверджувати життя.

Як дивитися кіно в окупації, на фронті та після них

Юрій Самусенко, Київ

Навіщо дивитися фільми, коли за вікном, за стіною, за вулицею летить снаряд? На перший погляд, здається, що це нонсенс, абсурд, дурна витівка глядача, який не хоче миритися з реальністю. Певною мірою це можна назвати ескапізмом найвищого ґатунку, який переганяли з однієї діжки в іншу, поки він не став настільки дистильованим, що його бридко визнавати. Так, перегляд фільмів — це насамперед утеча від реальності, але точно не заперечення її, адже можна вибрати правильне кіно, щоб цю реальність зрозуміти. Навіть коли перебуваєш усередині. Недарма ж воєнні дії називають театром. Культура не померла і з заряджанням гармат.

Коли почалося повномасштабне вторгнення, я вважав безпечним варіантом для себе поїхати до батьків у Макарів. Серед паніки не було зрозуміло, що окупант захоче просунути до Києва. Тим паче через Макарів — але вже за три дні я вперше почув стрілянину на вулиці, а життєва енергія та попередній запал зникали, як і електрика та питна вода. Втім, коли комунальні переваги ще були доступні, ми з товаришем увімкнули комп'ютер і, на диво, знайшли санденсівський хіт «Кінець туру» Джеймса Понсолдта. Я вже бачив це кіно років п'ять тому, тому сюрпризів для мене не було. А крім виснажливої роботи по дому та читання новин, нас із товаришем більше нічого не чекало, тому ми взялися до перегляду.

Фільм заснований на реальних подіях і розповідає про журналіста Rolling Stone Девіда Ліпські (Джессі Айзенберг), якому редакція доручає написати текст про

письменника Девіда Фостера Воллеса (Джейсон Сігел). І ось обидва вирушають у тур на підтримку книжки останнього «Нескінчений жарт» — депресивного постмодерністського роману, у якому впродовж сотні сторінок майже нічого не відбувається. Щемке кіно про дружбу та підтримку, коли вона неймовірно важлива. Кіно якраз те, що треба, якщо дивитися його в окупації, бо на фоні тривожних новин воно не тригерить глядача, але розмовляє з ним зрозумілою мовою про людяність.

Навряд чи «Кінець туру» можна назвати точним байопіком. Як жанр він не йде дорогою нескінченних стереотипів, де варто змішати важливі точки біографії та в кульмінації продемонструвати, яким блискучим життям жив автор. З історією Воллеса це ледве чи можливо, адже писав він рішучіше, ніж жив. В останні роки його знову і знову наздоганяв депресивний стан, і література була його способом видертися з нього. «Кінець туру» теж допоміг нам із товаришем вибратися з нескінченного злого жарту — окупації, рішуче подивитися на дії збоку та, ймовірно, став одним з етапів до діалогу з моїми батьками щодо переїзду з Макарова в безпечніше місце.

Через кілька місяців я мобілізувався в лави Прикордонних військ та вирушив спершу на північний кордон із росією, а вже пізніше поїхав і на схід, під Кременну. Якщо на північному кордоні ледве назбирається історій, то на східному — їх уже було чимало. На Сумщині, де я перебував перші три з половиною місяці, кіно

швидше допомагало вбивати час, адже вбивство ворога тоді ще лише снилося. Насправді воно буде снятися і далі, але український схід подарував іншу метафору.

28 жовтня 2022 року на Netflix вийшла перша німецька адаптація роману Еріха Марії Ремарка «На західному фронті без змін», у якій одну з ролей зіграв Даніель Брюль. Ми познайомилися з Даніелем влітку 2021 року на Одеському міжнародному кінофестивалі. Я був єдиним журналістом, який запитав у нього про цей проєкт, і він розповів, що грає роль, якої немає в першоджерелі. Це змусило трохи напру-

Єдиний помітний мінус, що навіть попри втому, постійний недосип, відчуття голоду та холоду бачиш, як у німецькій екранізації згладжуються гострі кути. Відтепер німці й самі не проти зупинити війну, тому і з'являється той самий персонаж Даніеля Брюля. Цікаво, чи згадував він нашу розмову в Одесі, коли настало 24 лютого? Чи вважає, що таке кіно працює як пропаганда, відмиваючи гріхи вигаданим сюжетом Ремарка поверх письменницького вигаданого сюжету? Скільки фікцій ще треба придумати, щоб ми забули, хто і як воював у Першу світову? І скільки ще фікцій придумують про нас,

житися, адже Ремарк доволі обережно ставився до змалювання Першої світової війни, показуючи німців суперечливими особистостями, які благають потрапити на фронт із прагненням убивати.

І ось фільм побачив світ. Спершу мої побратими та підлеглі після перегляду розповідали про те, наскільки переконливо там зображено воєнні дії. Відео, звук, світло — усе промовисто свідчило, що стрічку готують до успіху, хороших оцінок глядачів та ймовірного нагородного сезону. Я ж подивився цей фільм завантаженим із додатку Netflix в укритті під час одного з перших серйозних обстрілів. І справді, реальні обстріли чуються так само, як у кіно. Страх головних героїв такий же реальний, як і твій. Спалахи, крики, хаос — усе, як у кіно, чи навпаки — усе, як у житті.

поки хлопці в пікселі дивляться, як таке кіно номінують на «Оскар»? Питання без відповідей — неначе суворий офіцер покарав неслухняного сержанта.

Ще кілька місяців — і ось уже весна 2023 року. Я повернувся та пішов у запас через інвалідність тата. Тепер можу спробувати, яке на смак цивільне життя після військового. Наче нескінченний потік вершків на солодкий пиріг. Утім, не покидає відчуття сорому, що я «тут», а хлопці вже скоро будуть «там». З такими емоціями я повернувся до кінотеатрального досвіду.

Сьогодні в кіно показують стандартний набір американських блокбастерів у суміші з європейським авторським кіно. І все б нічого, якби теми цих фільмів не резонували з дійсністю. У новій анімації Ріхард «Стихії» родина змушена рятувати свою

домівку та бізнес від прорваної греблі напередодні новин про прорив Каховської ГЕС. У «Флеші» головний герой змушений визволити з російського полону інопланетянку, коли ми не в змозі повернути героїв «Азовстали». У стрічках Веса Андерсона та Крістофера Нолана ядерна зброя грає або роль інтер'єру, або ж винаходу Опенгеймера, якого він боїтиметься в майбутньому. І це тоді, коли надходять новини про заміновану Запорізьку АЕС або можливе застосування тактичної ядерної зброї.

Але водночас контекст усе ще рятує ситуацію. Якщо на мультяку про зруйновану

орієнтовані на західний ринок, щоб розповісти про наш біль, але цей біль впізнаваніший та ближчий, якщо споглядати його з великого екрану.

На жаль, у кінопрокаті ледве помічають драму Максима Наконечного «Бачення метелика» про аеророзвідницю, яка вагітніє від росіянина-гвалтівника. Натомість глядачі залюбки дивляться кіно, не пов'язане з війною. «Памфір» Дмитра Сухолиткого-Собчука та «Люксембург, Люксембург» Антоніо Лукіча збирають аншлаги в кінотеатрах та з прем'єрою на Netflix входять у десятку найпопулярніших стрічок на стримінгу в Україні. Зда-

греблю дорослі ще тамують подих, поки їхні діти не розуміють усієї жахливості становища, то в «Астероїд сіті» Веса Андерсона ніхто особливо не зважає на ледве помітний звук повітряної тривоги. Навіть якщо режисер говорить у своєму новому фільмі на тему смерті, аудиторія не дозволяє собі реагувати. Інша справа, якщо ми говоримо про реакцію на українське кіно.

Під час показів «20 днів у Маріуполі» Мстислава Чернова про перші дні окупації міста кінофестиваль Docudays UA серйозно розглядав можливість залучення психотерапевтів. Зрештою, обійшлося потоком сліз, а не масовим психологічним зривом. Документальне кіно, яке фіксує життя українців упродовж 2022 року, все-таки допомагає зрозуміти, що ми не самі у своїй біді. Так, деякі фільми все ще

ється, українцям теж хочеться цього ескапізму з невеликим повчальним уроком наприкінці фільму. Користь, помножена на відпочинок, досі краще продається, ніж трагічна драма в приглушених сірих кольорах. І з цим важко не погодитись, згадуючи, яке кіно дивляться в окупації та на фронті.

Від Ольвії до УПА: нові книжки для дітей та підлітків, які більше розкажуть про історію України

Віталіна Макарик, Володимир

Історію треба знати, щоб не повторювати помилок минулого. Цю аксіому проговорюють дітям змалечку. Проте для того, щоб стовпчики дат і довгі переліки імен не викликали в юних читачів нудьгу, на допомогу приходять художня література: в обрамленні захопливих пригод, фантастичних історій та у виконанні симпатичних героїв історичні події і обставини, провали й подвиги предків запам'ятовуються значно краще.

Місію цікаво, захопливо й достовірно розповідати про історію дітям від дошкільного до підліткового віку кілька років тому взяв на себе видавничо-освітній проєкт «Портал», запустивши кілька серій художніх та нефікшн-видань для читачів різного віку. Проте й інші видавці не пасуть задніх, усе частіше приділяючи увагу різним віхам української історії.

Тож у цій добірці ми ознайомимо вас із п'ятьма новими книжками, які занурюють читачів у добу античності в українському Причорномор'ї, Київську Русь, Галицько-Волинський період, устрій Запорізької Січі та життя вояків Української повстанської армії. І все це — у форматі захопливих і яскравих історій.

Олексій Гедеонов «Ольвія. Зима змін» (12+)

Подорож углиб минулого починаємо з античних часів разом з історичною повістю Олексія Гедеонова «Ольвія. Зима змін». Вона ознайомлює читачів із містом-полісом, грецькою колонією на узбережжі Чорного моря — Ольвією — та розповідає про війну, яка зненацька постукала в міські ворота. Історичним тлом для оповіді стала скіфо-македонська війна, апогеєм була битва за Ольвію. Хоч би як намагалися ма-

кедонці під проводом намісника Олександра Македонського Зоріона взяти штурмом це місто чи виснажити його довгою облогою, їм це не вдалося. Скіфи повністю розбили армію загарбників і прогнали її з Причорномор'я.

Історія зими, що змінила нескорену Ольвію, відлунує історіями сучасної війни, свідками якої стають і юні читачі. Але це насамперед історична повість про місто, яке нині існує лише в письмових джерелах, легендах та окремих артефактах. І завдяки письменницькій майстерності автора читачі можуть дізнатися, як воно жило, почути його оповіді, відкрити подробиці побутового життя і ритуалів, а ще — збагатити свій словник термінами, які стосуються елліністичного світу.

Іван Малкович «Анна Ярославна. Київська князівна — королева Франції» (6+)

Яким було життя однієї з найвідоміших у світі українок — київської князівни й королеви Франції Анни Ярославни? Попри те, що постає ця доволі впізнана, джерела, з яких можна дізнатися інформацію про неї, недостатньо ґрунтовні, а факти, які можна з них почерпнути, історики інтерпретують доволі суперечливо. Із такою

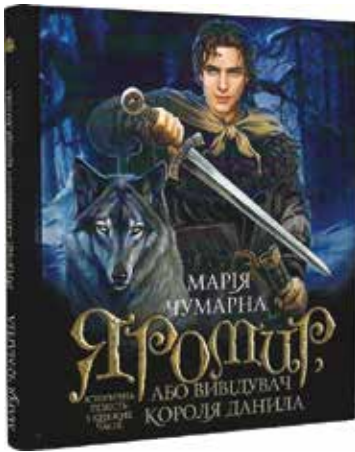
проблемою зіткнувся письменник і видавець Іван Малкович, якого попросили створити дитячу ілюстровану книжку про Анну Ярославну. Компромісом між історичною достовірністю та бажанням розповісти дітям цікаву, натхненну й доступну історію стала ця книжка. У ній читачі разом із французькою дівчинкою, яка приїжджає в Україну, відкривають для себе захопливі факти про київську княжну.

Уявіть формат «запитання-відповіді», але прописаний у радше казковій чи літописній манері — це найближче нагадуватиме стиль книжки. Її героїня, французька Ані, запитує те, що цікавить багатьох дітей: яким було дитинство Анни Ярославни, чи вміла вона читати й писати, як дісталася до Франції тощо. І дізнається історії про скрипторій Ярослава Мудрого, банду баварського барона, автограф княжни на стіні Софійського собору тощо. Додайте до цього чарівні ілюстрації Катерини Штанко й картини Катерини Косьяненко, які нагадують мініатюри з рукописних книг — й отримаєте яскраве видання, яке збудує фантазію і надихає більше дізнатися про життя в епоху Київської Русі.

Марія Чумарна. «Яромир, або Вивідувач короля Данила» (10+)

Сторінки Галицько-Волинського літопису оживають і влітаються в сюжет істо-

ричної повісті Марії Чумарної про юного Яромира — хлопчину, який став дружинником короля Данила і його вивідувачем (сучасною мовою — шпигуном). Сюжет розгортається в період боротьби русичів проти ординської навали під проводом монгольського хана Батия. І він цілком природно перегукується із темою сучасної війни, адже нині Україна так само протистоїть ординським окупантам і, як і в часи короля Данила, лишається щитом проти ворога для всієї Західної Європи.

Та не лише паралелі із сучасністю демонструє в цій історії авторка. Вона також ознайомлює читачів із традиціями українського лицарства, що дуже цінно, позаяк тема лицарства в масову культуру увійшла із західноєвропейської традиції. Українські підлітки пізнають її переважно з романів Вальтера Скотта й різноманітних фільмів. Однак в Україні були свої лицарські традиції, на чому й наголошує Марія Чумарна.

Також вона виводить витoki пластуництва із княжих часів (наприклад, її головний герой, юний дружинник Яромир, проходить випробування виживанням в екстремальних умовах, що належить до «програмних» випробувань пластуницького руху). І цим самим підкреслює давнину й тяглість цієї традиції. Оце відчуття тяглості української історії, від княжих часів до сьогодення, пронизує всю повість.

Важливим є не лише історичний, а й географічний антураж. Письменниця нагадує про важливу роль, яку зіграли в обороні проти ординців українські міста-фортеці, як-от Володимир, Галич, Холм, Бакота. І саме з Бакотою, унікальною місциною над Дністром, яку ще називають «українською Атлантидою», авторка пропонує читачам ознайомитися ближче.

У цій книжці є і мандри, і багато пригод, і дух звияги, і любов до рідної землі, і дрібка містики, яка додає історії загадковості і глибини, і любовна лінія, яка торкнеться сердець юних читачів. Тож підліткам буде що з неї почерпнути.

Ірен Роздобудько «Знак потраплянців» (10+)

Пригоди про подорожі в часі — прекрасне обрамлення, щоб ознайомити дітей із певною епохою. Адже головні герої, які потрапляють на кілька сотень років у минуле, зазвичай мають ту ж оптику, що й читачі, тобто дивляться на події поглядом сучасних дітей. Отож, читачам доступніше й легше сприймати всю історичну складову історії. «Знак потраплянців» Ірен Роздобудько — саме така книжка. Її головні героїні, дві школярки й найкращі подружки Клава й Рено, потрапляють у часи козаччини, і не абикуди, а просто на Запорізьку Січ.

Починається історія із загадкової ситуації: за літо в обох подруг на руках з'являються дивні плямки — в однієї у формі ящірки, в іншій у вигляді їжачка. Згодом з'ясується, що це не проста випадковість, а знак, який допоможе дівчатам здійснити мандрівку в минуле, до запорізьких козаків. Там їм доведеться вивчити традиції січового братства й постаратися влитися в його лави, а ще виконати важливу місію: відшукати зрадника, який затесався в стрій козаків, подолати зло й несправедливість, зберегти честь роду і, звісно, знайти спосіб повернутися додому. Також дівчатам доведеться навчитися маскуватися, адже присутність жінок на Січі не толерувалася, та опанувати їзду верхи й інші козацькі премудрості.

Великий плюс історії — те, що вона розгортається на тлі реальних подій і достовірного історичного антуражу (це, між іншим, звіряв доктор історичних наук Тарас Чухліб), тож зможе багато розповісти читачам про козацькі часи.

Галина Пагутяк «Око світу» (13+)

Історія Української повстанської армії надихає багатьох чоловіків і жінок, які нині обстоюють незалежність України, даючи відсіч російським загарбникам. Тож, мабуть, не випадково саме в час цієї звияжної боротьби вийшов друком перший підлітковий роман про УПА. У ньому є те, що й у багатьох романах для читачів віком 13+ — теми дорослішання, першої симпатії, шалених юнацьких мрій і сподівань. Але також там ідеться про боротьбу, складний життєвий вибір, який доводиться робити фактично щодня, і балансування на межі смертельної небезпеки.

Головний герой цієї книжки, 14-річний Ілько, має дві красиві мрії — ліквідувати нелюдя-енкаведиста майора Жбанова й побачити найбільшого діамант «Око світу», який, як пише стара книжка, захований десь на горі Берді. Надворі 1946 рік, Друга світова війна закінчилася, але не скінчилася боротьба повстанців. Ілько — зв'язковий

УПА, який любить проводити час із побратимами в кривці, а коли виходить у місто, постійно мусить проявляти чудеса винахідливості і кмітливості, щоб самому не втрапити в лабеті жорстоких енкаведистів і мимохіть не виказати нікого з товаришів.

Здавалося б, повсякдення цього героя далеке від того життя, що проживають його однолітки нині, але це не так. Ми знаємо історії підлітків, які організують опір на окупованих росією територіях і не бажають коритися окупантам. Часто, на жаль, платячи за це своїми життями. Тому повість про підлітка-повстанця така актуальна для сучасних читачів. Окрім того, вона базується на реальних подіях, авторка детально й переконливо прописала не лише деталі побуту і трибу життя повстанців, а й атмосферу, яка панувала в карпатських селах, що потрапили під гніт совєтів.

Усі ці книжки адресовані різній за віком читачькій аудиторії, охоплюють різні часові рамки й торкаються різноманітних тем, та в них є певні спільні мотиви. Це ідея про тяглість української історії, відчуття її вписаності в європейський контекст. А ще — нескореність, яку люди, що мешкали на території України з прадавніх часів, виявляли в найскладніші періоди історії.

Навіщо ми читаємо під час війни

Богдана Романцова, літературознавиця, Київ

Перші кілька тижнів повномасштабного вторгнення, гадаю, багато хто з професійних читачів переживав у схожий спосіб. Книжки видавалися атавізмом минулого життя, продуктом епохи, яка закінчилася. Збираючи свою тривожну валізку зранку 24 лютого, я не взяла жодної книжки, читання ніби назавжди лишалося в минулому. Виглядало на те, що книжки мене зрадили: вони й далі змальовували нормальний, ба навіть прекрасний складний світ, де люди сперечаються про філософські ідеї, хвилюються про щось геть неважливе, говорять зайве й вимагають надмірного.

Мені здавалося несправедливим, що ми, вирощені добрими книжками, не були готові до аж такої глобальної війни. І навіть якщо уявляли, що це можливо (я от — точно ні), емоційно «не вивозили» побаченого. Фікшн був суцільним обманом, нефікшн фокусувався на якомусь мотлоху. Яка різниця, як часто я прибираю вдома за принципом Кондо, якщо завтра на цей дім може впасти дрон-камікадзе або його зруйнує артилерія, як сталося з домом, де виріс мій батько і провела стільки літ я сама? Кому болить біологія поведінки — грубий том Роберта Сапольські із такою назвою досі лежить на тумбочці біля мого ліжка, — якщо люди із сусідньої недодержави катують дітей за 20 км від мого рідного Києва? Хто пояснить мені таку біологію поведінки?

Те, що інтелект та начитаність ніяк не пов'язані із моральністю та вмінням ухвалити правильні рішення, було одним із найгірших відкриттів у моєму житті. Мені пощастило народитися в інтелі-

гентній родині, де на вихідних дивилися Куросаву, ходили на сучасні балетні постановки, відвідували виставки зі скульптурами Архипенка. Тож зростала я із твердим переконанням, що, досліджуючи світ, долучаючись до мистецтва і, звісно, читаючи, ти мимоволі стаєш кращим. Не те щоб це була наївна віра у виховну функцію літератури, радше уявлення про трансформацію під впливом прекрасного як природний процес зростання. Людина, яка любить романи Франца Кафки, не допустить, аби її країна напала на іншу. Знаючи правду з репортажів — а це ж про літературу свідчення, — ти станеш самотнім чоловіком перед танками, але не даси їм проїхати плещою. Нарешті, фотографії Ніка Ута, тексти Нормана Мейлера, романи Курта Воннегута, як не крути, змінили американське суспільство 60-х. Тож література здатна змінити й інші країни, адже система працює — принаймні так мені здавалося.

Коли почалася повномасштабна війна, я була впевнена, що найначитаніші люди із сусідньої держави, яких я знаю, гравці в «Що? Де? Коли?», з якими ми ще студентами перетиналися на чемпіонатах Європи, пили пиво й жартували про Пінчона, точно повстануть проти несправедливості. Так, вони не відреагували на окупацію Криму і сходу України, як належало, але ж пропустити бомбардування всієї України неможливо, хіба ні? Декому з них я навіть написала, хоч ми вже багато років або й ніколи не спілкувалися. А в жовтні, через вісім з половиною місяців після початку вторгнення, один із головних публічних інтелектуалів росії Максим По-

ташов, який завжди знав, що в чорному ящику, виступив перед російськими мобілізованими із натхненною промовою і закликав убивати нас. Тоді я ще подумала: Максим читав не менше від мене, однак лишився кровожерливим убивцею, тоді що взагалі література може? Що ж тоді насправді ховається в чорному ящику? Або хто? Минув не один місяць, поки я зуміла емоційно прийняти той факт, що справа не в Шекспірі, за яким так часто бувають запитання в інтелектуальних програмах, а в самому Максимові. Прочитавши «Дорогу» Кормака Маккарті, не починаєш їсти дітей, а от знімаючись три-п'ять років на державному російському каналі — так. Тоді я зняла з літератури важку ношу, яку мимоволі на неї поклала: відповідати за рішення розумних покидьків.

Повернення до читання в мене відбулося через процес писання. Я почала писати сама, свідчити про те, що відбувається навколо, бо це був найпростіший спосіб бодай якось осмислити події. Кілька місяців по тому повернулося бажання читати чужі тексти, вибудовувати діалоги із ними. Стало цікаво, як люди реагують у книжках на катастрофу, що дає їм сили не спинятися? Коли несеш кудись перстень і від цього залежить доля цілого світу, що тебе веде, крім абстрактної ідеї блага? Коли чуєш гупання над головою, адже бомби падають на твоє місто, що втримує тебе, окрему особистість, від розпаду? Література, може, і не вчить, але збіса добре передає емоцію.

Це літо я почала з того, що підготувала для одного інтернет-медіа список зі 110 українських книжок, які раджу прочи-

тати. З редакторкою ми спочатку домовилися про 30, але потім я зрозуміла, що увібгати себе в такі вузькі рямці не зможу, адже нарешті повернула собі читання. Сподіваюся, назавжди.

РЕЦЕНЗІЇ

Навіть найдовша подорож скінчиться

Найдовша подорож. Есей / Оксана Забужко. — Київ: Видавничий дім «Комора», 2022. — 168 с.

Книжку-есеї «Найдовша подорож» інтелектуалка Оксана Забужко написала на замовлення іноземного видавництва, щоб пояснити західній аудиторії причини теперішньої російсько-української війни. Есей-памфлет вийшов друком італійською, шведською, німецькою, норвезькою та польською мовами. Для українських читачів він став ще однією важливою книжкою про українсько-російські відносини в історичному контексті. Це — гучна антиімперська книжка й водночас застереження від культурної амнезії. Адже ми не можемо й на хвилю забувати, як століттями росія в різних державних формах намагалася викорчувати і знищити українську ідентичність.

Важливо, що книжка написана доступніше, ніж попередня есеїстика авторки. Метафоричні й синтаксичні ускладнення, які вирізняють стиль письменниці з-по-

між інших, тут чергуються з легшими й більш зрозумілими широкому колу читачів думками.

Забужко означає сучасні події, що розгортаються на мапі світової історії, як Третю світову війну. Бо ж досі на авансцені діє головна акторка та співвинуватиця

попередніх двох трагічних воєн — сучасна росія як правонаступниця СРСР та російської імперії. Історія відносин України та росії на сторінках книжки постає в трьох зрізах: восьми чи вже дев'ятилітньому — від революційних подій 2014-го; тридцятилітньому, коли мовиться про загарбницьку політику і впливи північних сусідів у незалежній Україні; та трьохсотлітньому — від перших посягань на українські землі та поневолень українців імперією.

Окрім суспільно-політичного, есей має також особистий вимір. Опинившись за кордоном тоді, коли в Україні розпочалася гостра фаза російсько-української війни, письменниця переживала новий незбагнений стресовий стан. Його назвала «солдаським фаталізмом», або ж станом «такої собі усвідомленої інструментальності» — коли треба неодмінно зробити те, що від тебе вимагають нові обставини. Забужко будь-що мусила говорити про Україну на презентаціях, у численних інтерв'ю та розмовах, і витлумачувати світовим медіа, що насправді відбувається. Пані Оксана була жінкою з валізкою, яка виїхала з невеличким багажем у Польщу напередодні вторгнення і через війну на довгі місяці була позбавлена можливості повернутися додому. Історія про тридцятилітню війну перемезована спогадами і враженнями свідомої громадянки, яка активно брала участь в останньому витку боротьби, що триває, — у Революції на Граніті, Помаранчевій революції, подіях 2014 року й Революції Гідності — коли, як наголошує авторка, і розпочалася гаряча фаза війни.

У системі координат Забужко росіяни не становлять ані політичної нації, ані нації етнічної. Це радше жорстока й усепоглинуща «тюрма народів», яка впродовж свого існування асимілювала сотні етносів та етнічних груп і звала їх до спільного знаменника — «русских». А за цією фіктивною єдністю немає поваги до особистої думки чи будь-якого прояву різноманіття. Книжка «Найдовша подорож» — це спро-

ба відкрити очі світові, який досі сприймає росію як могутню державу. Забужко використовує вдалу метафору з питомо українським словом «полуда» й показує, як росія насилає полуду всьому світові, навіоє віру й певність у її успіх та велич. Згадаймо хоча б казочки про другу армію світу. А насправді ж відома нам історія росії — це історія еліт, мізерної меншості, яка споконвіку вивисувалася над більшістю, прикриваючись голослівними гаслами про велику державу.

Парадоксально, що написана в перші місяці після повномасштабного вторгнення — у час розгубленості й невизначеності, «Найдовша подорож» звучить оптимістично й незламно. А все тому, що Забужко переконана: в українців немає страху перед росією. Ми вже легко розпізнаємо їхні пропагандистські механізми та ПІСО, ми знаємо історію російських спроб поглинути, асимілювати та знищити Україну. А найголовніше — ми впевнено й наполегливо торуємо власний шлях у цій найдовшій подорожі боротьби за власне існування.

Наталія Колегіна, Київ

За Перекопом є надія

Левкова А. За Перекопом є земля. — К.: Лабораторія, 2023. — 392 с.

«Кримський роман». Таке жанрове визначення має нашуміла книжка Анастасії Левкової «За Перекопом є земля». І воно пробуджує (зумисні?) двозначні асоціації. Поруч із буквальним смислом — роман про Крим — важко не подумати про курортний роман. І хіба до 2014 року всі ми, материкові українці, не мали з Кримом саме такий тип стосунків: швидкоплинний, романтичний, яскравий, але неглибокий?

Розшукуючи рецензії на цю книжку, несподівано виявляється, що в Анастасії Левкової не один, а два тексти під назвою «За Перекопом є земля». Один із них — це

колонка, написана ще в грудні 2014 року для журналу «Український тиждень». У ній авторка міркує про прислів'я, яке лягло в основу назви: «За Перекопом землі немає». Так завжди казали кримчани, підкреслюючи окремішність півострова, наголошуючи на тому, що хоч би що відбувалося на материку, Крим це не дуже обходить. Революція Гідності показала, що це була помилкова позиція, і події на материках можуть виявитися для Криму доленисими.

Але хіба не була ця байдужість взаємною? Анастасія вважає саме так, і саме з цієї думки починає ту колонку майже десятилітньої давнини: «Найцікавіше те, що ставлення материкових українців до Криму також донедавна характеризувала ця приказка, хоча її навіть не знають. За Перекопом землі немає — за Перекопом завжди було тільки море: на курорт їздили, заплющуючи очі на все, що довкола». Із цього взаємного збайдужіння і кримчан, й українців вивела анексія.

Роман писався десять років, і по ньому дуже добре видно, що це не десять років письменницького блоку, а десятиліття копіткої праці з дослідження та (само)рефлексії. Письменницю не пов'язує

з Кримом особиста історія, але вона так глибоко поринає в особисті історії інших, що роман читається як автобіографічний.

Його головна героїня — росіянка з українським іменем, як каже вона сама про себе. Цікаво, що того імені ми не знаємо майже аж до самого кінця — оповідь ведеться від першої особи, тому називання легко уникнути — і це стає несподівано сильним художнім прийомом. Протягом усього роману героїня — майже однолітка Незалежності — вибудовує свою обдуману, обрану, а не успадковану українську ідентичність, крок у крок із тим, як ціла країна прокидається від колоніального марення та намагається згадати, хто вона і яка вона. Вибудовує в кожній зі сфер свого життя: у стосунках із батьками, у дружбі, у роботі, у коханні (так, романтична лінія в тексті теж присутня, і хоч спершу вона здається трохи натягнутою і зайвою, потім розумієш, що вона невіддільна від історії про пошук ідентичності). І коли наприкінці це ім'я — справді еталонно українське — нарешті прямо звучить, воно стає не просто іменем, а отим дорослим, істинним ім'ям, здобутим у випробуваннях ініціації, як колись у сиву давнину.

Ця історія набуття української політичної ідентичності, яка викликає спогади про Агатангела Кримського чи Василя Вишиваного, у романі дивним, але закономірним чином пов'язана зі стосунками головної героїні з її кримськотатарською подругою Аліє. Заворожена карколомною відмінністю стосунків у сім'ї Аліє та у своїй власній, дівчина, напевно, уперше відчуває бажання належати до іншої групи, обрати «своїх» за покликом серця, а не за народженням. Саме через історію кримськотатарського народу для неї відкривається Україна та любов до неї. Чи то чесніше було би сказати так: історія кримських татар і зневажливе ставлення до них кримських росіян змушує нашу героїню відвернутися від росії та почати глибше пізнавати єдино можливий інший вибір — Україну. Цей вибір насамперед — бунт проти агресора, як метафоричного,

в особі імперії, так і цілком конкретного, в особі аб'юзивного батька, російського військового.

Хоч задум цієї книжки з'явився ще до анексії, а робота над текстом почалася невдовзі після, мені здається, цей роман — великою мірою про майбутнє. По-перше, тому, що він — перша ластівка на шляху переосмислення українцями Криму інструментами художніх творів. За час анексії, коли за Перекопом, за словами Анастасії, нарешті з'явилася земля, а не тільки гори та море, ми збрали чималу базу публіцистичних та історичних розвідок. Ми відкрили для себе кримськотатарську культуру й літературу. Ми також краще зрозуміли, чому анексувати Крим виявилось так просто. Настав час для емоційної рефлексії всього цього знання, яка можлива лише через художні засоби. Настав час плачу та надії.

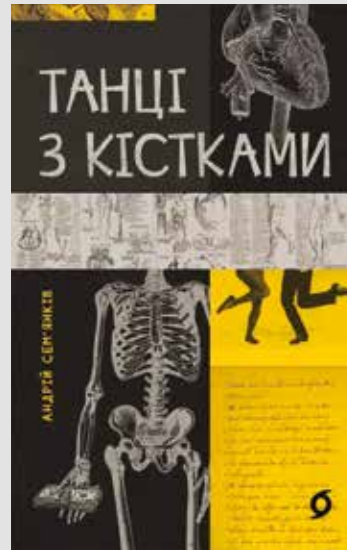
По-друге ж, це — роман-сподівання. Навіть більше: роман-знання. Знання, що Крим — це Україна. І що насправді Крим зробив такий самий вибір, як і головна героїня. От тільки для того, щоб про це дізнатися, доведеться дочекатися Перемоги. А тим часом маємо змогу писати і знімати, читати й дивитися — наближаючи розуміння і порозуміння.

Вікторія Наріжна, Дніпро

Небезпечні жарти з долею

Танці з кістками. Андрій Сем'янків (MED GOblin). — Київ: Віхола, 2022. — 368 с.

Медичний трилер Андрія Сем'янківа (псевдонім у соцмережах — MED GOblin) «Танці з кістками» доволі неочікувано став переможцем, мабуть, найбільш престижної літературної премії в Україні «Книга року ВВС — 2022». Як на дебютний твір успішного блогера, популяризатора наукової медицини, це є неабияке досягнення, чи не так? Але якщо все-таки роз-

горнути книжку та почати занурюватися в текст, то вона точно не залишить байдужими.

Історія «маленької людини». Українська версія серіалу «Пуститися берега» («Breaking Bad»). Сучасний Доріан Грей, що мешкає в Києві. Звісно, можна віднайти чимало паралелей та сюжетів у світовому мистецтві. Щоправда, лікар Северин Доник має свою історію успіху та падіння: споконвічне питання «фінансового добробуту та стабільності» змушує Доника вперше порушити закон та вийти на хитку стежку нелегальної трансплантології. Зростають прибутки — зростають і потреби, і проблеми новоспеченого багатія.

Така канва є зразковим тлом для розгортання медичного трилера зі стрімкими змінами в сюжеті, низкою смертей та вбивств. Узагалі образ смерті в романі є ледь не наскрізний. Працює Северин із трупами, часто думає про смерть, через смерті інших людей він примножує свої статки. Тому, звісно, прихильникам детективів можна радісно потирати руки в передчутті цікавинок у романі.

Проте не менш цікавою є і моральна площина порушених проблем у книжці. Проста істина про збільшення гріхів

та збільшення проблем реалізується на всі 100%. Уникнути відповідальності, вийти сухим із води, не потрапити в тене-та — усе це mission impossible для героїв роману. Навпаки, із кожним прийнятим рішенням, із кожною успішною махінацією вони все глибше занурюються на дно, звідки не можна вирватися.

Цікавими є образи другорядних, на перший погляд, героїнь: манікюрниця Люда й інтернеса Таня є певними антиподами, проте кожна по-своєму прагне фінансового благополуччя, питання лишень у ціні зусиль. Якщо одна має «червоні лінії», за які заступити не може, то інша сміливо докладається до деконструкції буденних норм життя заради своїх амбіцій. Водночас історію кожного персонажа можна навіть по-своєму зрозуміти. Адже всі вони (патологоанатом Северин, наркоман Гріша, Таня, Люда, лікар Кольчик та інші) керуються мріями, прагненнями начебто звичайних людей — стати багатшими, завоювати успіх у чоловіків/жінок, здобути авторитет на роботі, мати визнання тощо. Проте занадто багато поставлено на власний успіх, занадто багато доводиться скоювати негараздів (підробити підпис, обдурити опонента, ударити суперника в обличчя, замовити напад на іншого лікаря, приховати злочини у своєму кабінеті, зрештою, продавати органи на «чорному

ринку»). Тернистий шлях лікаря до свого успіху та добробуту знаменується вибором на користь нечесних методів ведення справ, створення інтриг, щоразу зі збільшенням обертів заради швидкої наживи. І на цьому шляху «клятва Гіппократа» лишається далеко позаду в університетських аудиторіях. А тут-і-тепер можливість стрімко розбагатіти, нехай і за рахунок злочинів, нехай і за умов здійснення вибору не на користь добра.

Ознакою успіху цього медичного трилера є не лише детективна складова, а ще й «гуманістичність» історії, як би це не було неочікувано. Ми легко можемо уявити собі цей сюжет у повсякденні Києва, а на місці героїв — своїх знайомих, уривки відео із новин чи блогів. Ця «реалістичність» є знайомою для читача і стирає кордони між художнім простором та читачьким досвідом.

Письменник майстерно впорався із викликом показати деградацію духовного стану героїв, коли в пошуках наживи легко втратити себе, свої принципи, свої переконання. Тому така книжка є важливою для читачів, аби ми теж порефлексували: а за які межі ми готові зайти? Чи здатні ми зупинитися в пошуках «успішного успіху»? Чи готові ми відмовитися від фінансових переваг заради збереження цілісності свого «я»?

Артур Пройдаков, Київ

MINISTERSTVO
KULTURY

„Український журнал“ www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині; № 3 (156), 2023, рік вісімнадцятий
Видано у Празі; подано до друку 21 серпня 2023 р.; видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія: Петро Андрусечко (головний редактор); Прага – Ленка Віх (керівник проекту), Яна Прокоп'юк, Богдан Копчак, Інна Біланін; Київ – Юлія Озен, Настасія Євдокимова; Познань – Катерина Шестакова; коректор: Надія Іздрик; верстка: Ондра Гулеш; дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову. Реєстрація: MK ČR E 16026; ISSN 1802-5862

